

Nasilno potalijančivanje imena i prezimena u Istri u 20. stoljeću

Smolka, Tena

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:975273>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET

TENA SMOLKA

NASILNO POTALIJANČIVANJE IMENA I PREZIMENA U ISTRI U 20.
STOLJEĆU

DIPLOMSKI RAD

Pula, 2022.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET

TENA SMOLKA

NASILNO POTALIJANČIVANJE IMENA I PREZIMENA U ISTRI U 20.
STOLJEĆU

DIPLOMSKI RAD

JMBAG: 0303052735, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti

Predmet: Hrvatski jezik u Istri u 19. i 20. stoljeću

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: kroatistika

Mentorica: doc. dr. sc. Teodora Fonović Cvijanović

Pula, 2022.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja dolje potpisana Tena Smolka, kandidatkinja za magistricu hrvatskog jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način. Odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorka prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije korišten za koji dugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi ustanovi.

U Puli

Student

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, Tena Smolka dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Nasilno potalijančivanje imena i prezimena u Istri u 20. stoljeću* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnog pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli

Potpis

1. UVOD	3
2.PRETENDIRANJE ITALIJE ZA ISTROM I PRVI SVJETSKI RAT	6
2.1.TERITORIJALNO USTROJSTVO NAKON PRVOGA SVJETSKOGA RATA I SLIKA STANOVNIŠTVA	7
2. 2. RAĐANJE FAŠIZMA U ISTRI	10
3. „SLAVENSKO PITANJE“ – SUSTAV FAŠISTIČKE REPRESIJE I BRISANJE IDENTITETA	12
3.1.STANJE KULTURNOGA I PROSVJETNOGA ŽIVOTA U ISTRI PRIJE DOLASKA ITALIJE NA VLAST	14
3. 2. SVEČANE IZJAVE	15
3.3.ASIMILACIJA PUTEM UNIŠTAVANJA NACIONALNIH INSTITUCIJA, I UKIDANJA DRUŠTAVA TE MATERINJEGA JEZIKA	17
3.4.UKIDANJE MATERINJEGA JEZIKA U ŠKOLAMA I ODNAROĐIVANJE DJECE	20
3.5.ASIMILACIJA U CRKVI	22
3.6.ZABRANA HRVATSKIH LISTOVA, NOVINA I KNJIGA	25
3.7.NASILNO POTALIJANČIVANJE NAZIVA TOPONIMA	26
4.PISANJE HRVATSKOGA TISKA POVODOM FAŠISTIČKE REPRESIJE U ISTRI	29
5. NASILNO POTALIJANČIVANJE IMENA I PREZIMENA I ISTRI	33
5.1. MIJENJANJE KRSNIH IMENA	33
5.2. STANJE PRIJE FAŠISTIČKOGA ZAKONODAVSTVA O PREZIMENIMA	37
5.3. ZAKON O PROMJENI PREZIMENA PROTEGNUT NA POKRAJINU TRENTO	38
5.4. TARENTINSKI ZAKON PROTEGNUT NA ISTARSKU POKRAJINU	39
5.5. PROVOĐENJE ZAKONA	40
5.6. PROMIDŽBENO-PRIJETEĆA KAMPANJA TRŠĆANSKOGA LISTA <i>Il Piccolo</i>	48

6. STANJE U ISTRI U RAZDOBLJU OD 1937. – 1941.....	51
6.1. POBJEDA SLAVENSKOGA NARODA U ISTRI	53
7. STANJE NAKON DRUGOGA SVJETSKOGA RATA.....	55
7. 1. NAREDBA O UKIDANJU I BRISANJU SVIH POTALIJANČENIH IMENA I PREZIMENA.....	59
7. 2. VRAĆANJE TALIJANIZIRANOGA PREZIMENA U PRVOTNI OBLIK	60
7. 3. VRAĆANJE TALIJANIZIRANOGA IMENA U PRVOTNI OBLIK.....	61
8. ZAKLJUČAK	63
LITERATURA.....	65
SAŽETAK.....	67
ABSTRACT	68

1. UVOD

Na temelju dvaju ugovora, Londonskoga iz 1915. i Rapallskoga iz 1920., Istra i njoj pripadajući otoci (Cres, Lošinj, Unije, Susak i niz manjih, uglavnom nenastanjenih otoka) formalno su priključeni Kraljevini Italiji. Odmah po aneksiji Kraljevina Italija daje čitav niz svečanih obećanja kojima jamči: poštovanje kulture i poštovanje moralnih i ekonomskih interesa, poštovanje jezika i kulturnih ustanova te tako u nedogled. No ni jedno od navedenih obećanja nikada nije bilo ispunjeno. Umjesto poštivanja svega obećanoga, Italija je od prvog dana svojim temeljnim ciljem smatrala potiskivanje slavenske (hrvatske i slovenske) prisutnosti u Istri. S tim ciljem Italija poduzima represivne mjere prema slavenskome žiteljstvu, a u godinama koje će uslijediti, doći će do gotovo potpunoga brisanja slavenskoga identiteta na tome području.

Ovaj rad govori o potresnim zbivanjima za vrijeme talijanske okupacije i fašističkoga režima u Istri, koji je sustavno radio na tome da se slavenskome stanovništvu izbriše njegov nacionalni identitet, da mu se uništi svijest o podrijetlu i tako ga se lakše asimilira. S tim ciljem talijanske su vlasti podrazumijevale brojne zabrane kao što su primjerice: zabrana uporabe materinskoga jezika, zatvaranje i uništavanje hrvatskih škola i čitaonica, zabrana tiska i političkoga djelovanja itd. Međutim, vrhunac talijanske represije u tom pogledu bila je nasilna talijanizacija svih slavenskih imena i prezimena, a upravo smo taj segment represije odlučili posebno izdvojiti i posvetiti ovome radu. Rad će prvenstveno biti usmjeren na samu Istru, iz razloga jer je upravo na tom području ta politička rabota Italije bila najokrutnija.

Ovaj rad podijeljen je na sedam velikih poglavlja od kojih svako sadrži svoja odgovarajuća potpoglavlja. Polazište se stavlja na događanja koja su obilježila Prvi svjetski rata te na razvoj fašizma 1920. na području Istre. Time će biti prikazan povijesni kontekst koji je temelj za razumijevanje teme ovoga rada. Po završetku Prvoga svjetskoga rata dolazi do promjene u teritorijalnome ustrojstvu Istre. Kraljevina Italija će prisvajanjem teritorija dobivenih dvama ugovorima stvoriti novu državu pod nazivom Julijska Krajina koja će biti podijeljena u četiri provincije na kojima će započeti sa sustavnim pobijanjem slavenstva, najprije bez nekoga jedinstvenoga plana, dok će

s razvojem fašizma doći do potpuno izgrađenoga programa. Jednako tako u radu će biti opisan tijek pobijanja slavenstva u anektiranim pokrajinama. Talijanske vlasti formirat će čitav niz specijalnih zakona koji će se prije svega odnositi na zabrane uperene protiv istarskoga stanovništva. Odnosno, opisat će se metode fašističkoga režima u svrhu brisanja nacionalnoga identiteta. U tu svrhu formirani su zakoni koji zabranjuju uporabu hrvatskoga jezika u javnim ustanovama, školama i sudovima, tiskanje knjiga i novina na hrvatskome jeziku. U cilju da u potpunosti izbrišu slavenski identitet talijanske su vlasti nerijetko pribjegavale i nasilju stoga će započeti uništavati tiskare, nasilno će zatvoriti sve hrvatske škole i čitaonice te nasilno progoniti hrvatsko i slovensko svećenstvo. Sustav represije obuhvatio je i nasilnu talijanizaciju toponima nakon koje je ubrzo uslijedila i nasilna talijanizacija imena i prezimena.

Temeljni dio rada odnosi se na prisilno mijenjanje slavenskih imena i prezimena u Istarskoj pokrajini. 7. travnja 1927. objavljen je zakon prema kojemu se nalaže sustavna talijanizacija imena i prezimena. U ovome će se dijelu detaljno analizirati dekret o promjeni imena i prezimena. Prikazat će se kolika je i kakva bila represija talijanske uprave, koja je pod izlikom da želi obnoviti izvorno talijanska i latinska imena i prezimena počinila ono što danas možemo nazvati kulturni genocid. Temeljni izvori ovoga rada, a ujedno i glavno polazište za analizu procesa nasilne talijanizacije imena i prezimena čine novine *Istarska riječ*, koje su u Trstu izlazile 1923. – 1929., te *Hrvatski glas* koje su u Bujama izlazile 1947. – 1955. Pri analizi navedenih novina najprije smo detaljno proučili korpus i zabilježili članake i dopise na temelju kojih ćemo prikazati neke od najznačajnijih i najupečatljivijih događaja koji su obilježili problematiku ovoga rada. Budući da je *Istarska riječ* bio jedini list na hrvatskome jeziku koji se u vremenu fašističke vladavine u Istri uspio neko vrijeme održati, pokazao se kao najvrijedniji izvor za proučavanje kulturnoga i društvenoga života istarskoga življa pod talijanskom vlašću, koji je bio izložen nasilju, zanemarivanju i obespravljivanju. Stoga će se na temelju *Istarske riječi* prikazati i oprimjeriti svaki segment nasilne talijanske asimilacijske politike uperene protiv slavenskoga puka u Istri. Posebno će biti izdvojeni dopisi i članci koji se tiču nasilne talijanizacije imena i prezimena te će biti ukomponirani u odgovarajuća poglavlja. *Hrvatski glas* uklopit ćemo u vrijeme u kojemu je djelovao, dakle, nakon Drugoga svjetskoga rata, i prikazati kakva je bila situacija u Istri nakon oslobođenja te također istaknuti i opisati naslove koji su govorili o nasilnoj talijanizaciji

imena i prezimena. Nadalje, prilazat ćemo i naglasiti važnost navedenih dvaju listova u razdobljima u kojima su djelovali.

U ovome diplomskom radu, uz periodičku građu dvaju navedenih listova, za pomoć pri pisanju i analiziranju nasilne talijanizacije imena i prezimena izvori su bili knjiga tršćanskoga publicista Paola Parovela pod naslovom *Izbrisani identitet* i knjiga odvjetnika Hrvoja Mezulića i povjesničara Romana Jelića pod naslovom *O talijanskoj upravi u Istri i Dalmaciji*. Autori u svojim knjigama donose niz dekreta, zakona i dokumenata kojima su se fašističke vlasti služile u cilju brisanja nacionalnoga identiteta u tadašnjoj Julijskoj Krajini, te samim time i na području Istre. Društveno kulturnim životom Istre prije i nakon provedene asimilacije dolaskom fašističkog režima na vlast opisao je u svojoj knjizi hrvatski književnik Ernest Radetić pod naslovom *Istra pod Italijom*.

2. PRETENDIRANJE ITALIJE ZA ISTROM I PRVI SVJETSKI RAT

Počeci talijanskih težnji za teritorijem Istre i istočnom obalom Jadrana datiraju još od 1845. Već je tada glavni stožer sardinskoga kralja Karla Alberta, u brošuri *Le Alpi che cingon l'Italia*, tvrdio da strateške granice Italije moraju, uz određena slovenska područja, obuhvatiti Istru, Bakar, Kraljevicu i Krk.¹ Iako je to područje bilo naseljeno hrvatskim odnosno slovenskim stanovništvom, talijanske agresore to nimalo nije zanimalo. Isti stav izrazio je furlanski novinar i spisatelj Pacifico Valussi u svojoj brošuri 1861., tvrdeći da su istarski Slaveni nacionalno neosvijesteni i nesposobni da se razviju od jednog naroda, što će uvelike ubrzati njihovo potalijančivanje.² Prema tome, zamisao o potalijančivanju istarskih Slavena seže još i prije pojave fašizma, a njegovom uspostavom u Istri taj će se plan i ostvariti.

Izbijanjem Prvoga svjetskoga rata 1914. Italija je jasno pokazala apetite za istočnom obalom Jadrana. Svojim glavnim ratnim ciljem smatrala je osvajanje sljedećih austrougarskih pokrajina: južni Tirol, Koruška, Furlanija, Trst, Istra i Dalmacija. Pripremajući se za ulazak u rat, Italija je 1915. započela dvostruke pregovore: s Austro-Ugarskom, i tajno, sa silama Antante (Ujedinjeno Kraljevstvo, Rusko Carstvo i Francuska). Italija pred Austriju postavlja zahtjev u kojem traži pripajanje Trentina, odstup otoka Korčule, Visa, Hvara, Lastova i Mljeta. Austrija zahtjeve nije prihvatila, ali iznosi Italiji novi prijedlog u kojemu je voljna u južnom Tirolu dati veće ustupke. No Italija prekida savez s Austro-Ugarskom i započinje pregovore s Antantom, kojima dobiva puno više. Po potpisivanju Londonskoga ugovora 1915., Antanta Italiji jamči: Trento, južni Tirol, Goričku i Gradišku grofoviju, Trst, Istru, sjevernu Dalmaciju i otoke. Londonskim ugovorom obvezala se Italija, da će najkasnije u roku od mjesec dana ući u rat. I zbilja, 24. svibnja Italija objavljuje Austriji rat koji će potrajati do 1918., kada će Austro-Ugarska potpisati primirje i kapitulaciju, što će obilježiti kraj Prvoga svjetskoga rata.

Po završetku Prvoga svjetskoga rata i raspadom Austro-Ugarske hrvatski je narod gajio želju za osamostaljenjem. Tako je uspostavljena država SHS s ciljem

¹ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 40.

² Isto.

osamostaljena Hrvatske i ostalih južnoslavenskih krajeva od Austro-Ugarske. Međutim, Italija je odmah po potpisivanju primirja krenula u zaposjedanje Istre i ostaloga teritorija koji joj je bio zajamčen tajnim Londonskim ugovorom. Novonastala država SHS našla se pred pitanjem nužnosti razgraničenja s Kraljevinom Italijom.³ Započinju međudržavni pregovori kojima se nastoje riješiti pitanja granica dviju država koje su bile postavljene Londonskim ugovorom. Talijanski pregovarači jasno su dali do znanja da će vojnom silom sami uspostaviti granice predviđene Londonskim ugovorom ako se njihov prijedlog ne prihvati. Time je Kraljevina SHS bila prisiljena potpisati nepovoljan sporazum i tako udovoljiti zahtjevima Italije. Rapallskim ugovorom potpisanim 1920. Italiji su pripojeni Trst, Gorica, Gradiška i dio Kranjske, Istra (osim dijela općine Kastav), grad Zadar, otoci Cres i Lošinj, Lastovo i Palagruža te je stvorena Slobodna Država Rijeka.⁴ Nakon Rapallskoga ugovora i provedene aneksije započela je za istarsko stanovništvo kako Radetić navodi „strašna i krvava Kalvarija, kakvu sigurno niti jedan drugi narod na svijetu ne bi mogao preživjeti.“⁵

2.1. TERITORIJALNO USTROJSTVO NAKON PRVOGA SVJETSKOGA RATA I SLIKA STANOVNIŠTVA

Nakon Prvoga svjetskoga rata započet će velike promjene u teritorijalnom ustrojstvu Istre te ostalih anektiranih područja. Stari naziv Austrijsko primorje zamijenjen je Julijskom krajinom (Venezia Giulia). Novonastaloj Julijskoj krajini bila su priključena sljedeća područja:

- a) grofovije Gorica i Gradiška te područje Tribiža
- b) kraj oko Idrije i Postojne te Snežnika
- c) grad Trst
- d) Istra s kvarnerskim otocima Cresom, Lošinjem, Unijama, Suskom

³ Šetić, Nevio. 2006. *Prvi narodni zastupnici iz Istre u hrvatskom saboru u Zagrebu 1947. godine*. Zagreb. <https://hrcak.srce.hr/file/30117> 1221. str. (pristupljeno 19. 8. 2022.)

⁴ Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=51831> (pristupljeno 19. 8. 2022.)

⁵ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943*. Zagreb. str. 56.

e) Zadar i dalmatinski otoci Lastovo i Palagruža

f) Grad Rijeka⁶

U novoustrojenoj Julijskoj Krajini (slika br. 1) bile su osnovane četiri nove pokrajine: Gorička pokrajina (Gorica), Tršćanska pokrajina (Trst), Riječka pokrajina (Rijeka) i Puljska pokrajina (Pula).

Slika br.1: Julijska Krajina i njezine provincije u vrijeme Kraljevine Italije

Izvor: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1350/julijska-krajina-julijska-venecija>

(pristupljeno 20. 8. 2022.)

⁶ Parovel, Paolo. 1993. *Izbrisani identitet*. Pazin, Poreč, Pula. str. 12.

Svaka pokrajina imala je svog prefekta koji predstavlja najviše državno tijelo i njemu je sva uprava provincije podvrgnuta.

Prostor Julijske Krajine bio je nacionalno vrlo heterogen. Dok su u unutrašnjim područjima bili kompaktno nazočni hrvatski i slovenski elementi, s nazočnošću talijanskih elemenata u urbanim središtima unutrašnje Istre, obalna su središta bila miješana, većinom italofonska.⁷ Naime, na obalnim je središtima bila rasprostranjena uporaba talijanskoga jezika u obliku dijalektalnoga koinea mletačkoga tipa, koji ne može biti određen kao etničko obilježje, već samo kao potrebno sredstvo komunikacije, jer se za vrijeme mletačke vladavine u pomorstvu sporazumijevalo na tome jeziku.⁸ Posljednji popis stanovništva prije Prvoga svjetskoga rata obavljen je 1910. Taj je popis stanovništva obavljen je prema uporabnome jeziku (*Umgangssprache*), a ne prema kriteriju etničke pripadnosti, odnosno onoga kriterija koji bi poštivao materinji jezik (*Muttersprache*). Popis je obavljen prema sumnjivim kriterijima, po kojemu se nije znalo radi li se o jeziku kojim se stanovništvo služi na poslu, unutar obitelji, u selu ili pak gradu. Za popisivače je dovoljno bilo da osoba poznaje i minimalno talijanskoga jezika, da bi mu se on uvrstio kao uporabni jezik. Stoga navedeni popis stanovništva treba uzimati s oprezom, jer su podaci u njemu iskrivljeni u korist povećanja talijanskoga uporabnoga jezika. Iako proveden pod sumnjivim kriterijima, popisom je ipak utvrđeno da je u Julijskoj Krajini nazočno 51% Hrvata i Slovenaca, 38 % Talijana i 11 % druge nacionalnosti (Nijemaca, Grka, Srba, Albanaca i dr.).⁹ U Istri je prema tom popisu zabilježeno:¹⁰

Hrvati i Slovenci	193 000 (54,5 %)
Talijani	145 000 (39,2 %)
Druge nacionalnosti	16 000 (13,3 %)

(Tablica 1: *Popis stanovništva u Istri 1910. g.*)

Krivotvorenje podataka bilo je najizraženije u ruralnim područjima. Tako su Krmedu, selu kod Bala, gdje nema ni jednog Talijana nabrojali ipak 296 Talijana i samo 6 Hrvata. U Svetoj Nedelji u Labinskoj općini zabilježili samo 2 Hrvata a čak 714 Talijana. I prijašnji su popisi stanovništva bili obavljeni prema uporabnom jeziku te su u tim

⁷ Parovel, Paolo. 1993. *Izbrisani identitet*, Pazin, Poreč, Pula. str. 12

⁸ Isto.

⁹ Isto.

¹⁰ Isto. str. 15

popisima brojke također bile krivotvorene. Kako su se krivotvorile brojke pokazat ćemo na primjeru naselja Nerezine na Lošinj, na kojemu je zabilježeno ovakvo stanje:¹¹

	1880.	1890.	1900.	1910.
Ukupan broj pučanstva	1047	1189	1310	1430
Od toga Hrvata	340	683	307	352
Od toga Talijana	706	428	998	1064

(Tablica 2: *Popis stanovništva u selu Nerezine u razdoblju 1880. – 1910.*)

Uzrok za takvo iskrivljavanje brojki pri popisivanju stanovništva treba tražiti u ideologijskome ustroju iredentizma čija je glavna ideja bila negiranje postojanja slavenskoga stanovništva na novopripojenim pokrajinama. Pripojene su se pokrajine smatrale prirodnim granicama Rimske Italije, pa je na temelju takve pretpostavke izvorno stanovništvo bilo latinsko (tj. talijanskoga govora) te se jedino ono smatralo autohtonim. Ostalo je stanovništvo bilo smatrano strancima, odnosno „*inorodnima*“ (allogeni) jer su govorili drugim jezicima. Iredentistička je propaganda skrivala i umanjivala kako brojčanu tako i kulturnu nazočnost slavenskog naroda. Na temelju iredentističkoga ideologijskoga sustava i njegove propagande razvit će se fašizam kojim će u Julijskoj Krajini, u čiji je sastav bilo uključeno gotovo 600 000 Hrvata i Slovenaca, započeti sustavno ugnjetavanje slavenskoga naroda sve do oslobođenja 1945.

2. 2. RAĐANJE FAŠIZMA U ISTRI

Kao direktna posljedica svekolike poratne društvene, političke i gospodarske krize nastaje fašizam kao politički pokret pod vodstvom Benita Mussolinija. Uspostavom fašističke organizacije *Fascia Italiano di Combattimento* u Milanu 1919., započinje stvaran nastanak fašističkoga pokreta¹² koji se nameće kao moguće rješenje za novonastalu krizu. Iskoristivši tako val štrajkova i opće nezadovoljstvo tamošnjim stanovništvom Mussolini 1921. formira *Nacionalu fašističku partiju (Partito Nazionale*

¹¹ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 29

¹² Dukovski, Darko. 2015. *Politički temelji i metode djelovanja fašizma i fašističkog pokreta s kraćim osvrtom na Istru.* U: *Antifašizam u prošlosti i sadašnjosti.* Pula, str. 29.

Fascista), a već sljedeće godine (1922.) izvodi „*Marš na Rim*“ kojim će prisiliti kralja Viktora Emanuela III. da ga postavi na čelo koalicijske vlade.

Prvi znakovi fašističkoga pokreta pojavili su se već 1919. u Trstu, gotovo u isto vrijeme kad je pokret osnovan u Milanu, a odmah zatim u Puli i Labinu.¹³ Jačanjem fašističke organizacije u Trstu započinje val nasilja, koja su bila početak onoga što će tek uslijediti. U srpnju 1920. u Trstu je zapaljen slovenski *Narodni dom* i na njega spojen hotel *Balkan*.¹⁴ U Puli je napadnuto središte *Narodnoga doma* u kojemu su pretučeni slovenski i hrvatski političari a sam *Narodni dom* spaljen. Vrhunac ekspanzije širenja fašističkoga pokreta dogodio se 22. rujna iste godine kada je Mussolini u sklopu turneje po Julijskoj Krajini u Puli, u svrhu jačanja fašističkoga pokreta održao govor u poznatome puljskome kazalištu *Politeama Ciscutti*. Mussolini će u tome govoru, kako Dukovski navodi „izgovoriti znamenite riječi koje će postati temelj svekolikog djelovanja istarskih fašista“:¹⁵

„Kakva je povijest fascija? – Ona je sjajna! – Zapalili smo l'Avanti u Milanu, rušili smo u Rimu. Otvarali smo paljbu iz revolvera na naše protivnike u izbornoj borbi. Zapalili smo hrvatski narodni dom u Trstu, zapalili smo ga i u Puli. U sukobu s rasom kao što je slavenska, inferiorna i barbarska, ne treba slijediti politiku slatkiša, već batine... Talijanske granice bit će Brenner, Snježnik i Dinaridi... Vjerujem da lakše mogu žrtvovati 500 000 barbarskih Slavena nego 50 000 Talijana.“¹⁶

Pripreme istarskih fašista za nasilno osvajanje vlasti započele su 5. listopada 1922. na sastanku lokalne organizacije *Partito Nazionale Fascista*, a četiri dana nakon izvele su svoj vlastiti „*Marš na Rim*“ i tako osvojile strateški važne točke na istarskome području: Pula, Rovinj, Poreč, Pazin, Pirana i Motovun. U travnju 1924. *Partito Nazionale Fascista* odnosi pobjedu na parlamentarnim izborima i time potvrđuju svoju vlast. Pripadnik Socijalističke stranke Giacomo Matteotti 30. svibnja iste godine proglasio je u parlamentu metode Mussolinijeva fašističkoga režima terorističkim i tako doveo u pitanje vjerodostojnost izbornih rezultata. Ubrzo nakon toga događaja fašisti

¹³ Ivetić, Egidio, Radossi, Giovanni. 2009. *Istra kroz vrijeme: Pregled povijesti Istra sa osvrtom na grad Rijeku*. Rovinj. <https://crsrv.org/wp/wp-content/uploads/2020/03/N.30-Istra-kroz-vrijeme.pdf> str. 548. (pristupljeno 22. 8. 2022.)

¹⁴ Isto.

¹⁵ Dukovski, Darko. 2020. *Fašistička nasilna talijanizacija Istre između dva rata*. U: *Nova Istra, časopis za književnost, umjetnost i kulturu*. br. 3-4. Pula. <https://www.dhk-pula.hr/nova-istra-online/casopis/nova-istra-3-4-2020> str. 27. (pristupljeno 22. 8. 2022.)

¹⁶ Isto. str. 30.

su ga pogubili što je dovelo do prosvjeda cijele oporbe, koja je napustila zastupničku komoru. Godine 1926. fašistički je režim proglasio njihove mandate nevaljanima i stranke zabranio, što je označilo početak fašističke diktature i razdoblje sustavnoga fašističkoga terora nad slavenskim narodom.

3. „SLAVENSKO PITANJE“ – SUSTAV FAŠISTIČKE REPRESIJE I BRISANJE IDENTITETA

Prije priznavanja prava na anektirane krajeve talijanske su vlasti izjavile da u naše krajeve dolaze kao osloboditelji a ne tlačitelji. Štoviše, Italija je 1922. potpisala međunarodnu konvenciju o zaštiti etničkih, jezičnih i vjerskih sloboda nacionalnih manjina te time pokazala da vjeruje u društvenu jednakost.¹⁷ No, iza fasade tih obaveza, u stvarnosti anektiranih područja nacionalna je represija započela već prvih dana nakon okupacije, vodeći se tako ciljem da Istra postane u potpunosti talijanska provincija. Shvativši da Istra može postati u potpunosti talijanskom provincijom tek potalijančivanjem i zadiranjem svakog hrvatskoga nacionalnoga obilježja, talijanska je vlast, u početku neorganizirano, a zatim dolaskom fašizma na vlast (1922.) sustavno raznovrsnim oblicima provodila nasilnu asimilacijsku politiku.¹⁸

Kada se analizira proces asimilacije, odnosno fašističke represije na području Istre, treba naglasiti da taj proces čine dvije komponente. Zakonska kao pravni temelj represije i cijeli spektar organa različitog porijekla kao izravni izvršitelji na terenu. Prije svega, talijanske su vlasti, suočeni s činjenicom da na okupiranom području najveći dio stanovništva čine Hrvati i Slovenci, pokušale uništiti sve institucije koje su stvarale i razvijale nacionalne osjećaje te brinule za očuvanje nacionalnoga identiteta, kao što su škole, narodni domovi, a s njima učiteljstvo i svećenstvo.¹⁹ Izvršitelji represije bile su razne društvene organizacije kao što su *Lega Nazionale*, *Dante Alghieri*, *Opera*

¹⁷ Nosić, Milan. 2010. *Talijanizacija istarskih prezimena*. Rijeka. str. 6.

¹⁸ Dukovski, Darko. 2020. *Fašistička nasilna talijanizacija Istre između dva rata*. U: *Nova Istra, časopis za književnost, umjetnost i kulturu*. br. 3 – 4. Pula. <https://www.dhk-pula.hr/nova-istra-online/casopis/nova-istra-3-4-2020> str. 34. (pristupljeno 22. 8. 2022.)

¹⁹ Dukovski, Darko. 1998. *Fašizam u Istri 1918. – 1943*. Pula. str. 239.

Nazionale di Assistenza dltaliana Redenta i dr., čiji je utjecaj jačao ovisno o uništenju slovenskih i hrvatskih institucija.²⁰

Shvativši da sustav represije ne može u potpunosti biti izgrađen bez zakonske i formalno-pravne osnove fašistička je vlast formirala čitav niz državnih institucija, zakona i propisa koje je provodila u pripojenim pokrajinama: propisi o službenome jeziku i javnim ustanovama, zakon o toponimima, o školskim i prosvjetnim ustanovama i sl. Nakon insceniranoga atentata na B. Mussolinija u Bologni, provodi se i *Zakon za nacionalnu sigurnost* te *Zakon za zaštitu države* koji će sustavu fašističke represije dati potpunu slobodu terora nad hrvatskim i slovenskim stanovništvom. Prema *Zakonu o javnoj sigurnosti*, bilo je moguće osuditi osobe na temelju insinucija i sumnji. *Zakonom o zaštiti države* uvodila se u sudsku praksu institucija koja će postati najvažnija u sklopu fašističke represije, *Specijalni tribunal za zaštitu države (Tribunale Spaciale per la Difesa dello Stato)*, pred kojim će biti osuđeni brojni hrvatski i slavenski rodoljubi. Tako je primjerice, specijalni tribunal osudio 106 Istrana na ukupnu kaznu od 1124 godine zatvora, među kojima njih pet na smrt.²¹

Iako je sustav fašističke represije zadirao u svaki dio slavenskoga življa, kako u kulturni tako i u gospodarski te socijalni, u ovome radu ograničit ćemo se na kulturni, odnosno nacionalni aspekt jer je cilj ovoga rada prikazati tijek brisanja hrvatskoga i slovenskoga nacionalnoga identiteta. Put represije s ciljem asimiliranja hrvatskoga i slovenskoga življa, analizirat ćemo kroz sliku kulturnoga i prosvjetnoga života Istre koji ćemo ukomponirati u sljedeća poglavlja: *Asimilacija putem uništavanja nacionalnih ustanova i ukidanja društava te materinjeg jezika, Ukidanje materinjega jezika u školama i odnarođivanje djece, Asimilacija u crkvi, Zabrana hrvatskoga tiska, novina i knjiga, Nasilno potalijančivanje naziva toponima*. Kako bi što bolje dobili uvid u to kako su se nevedeni procesi provodili u praksi, u poglavlju pod nazivom *Pisanje hrvatskoga tiska povodom fašističke represije u Istri*, osvrnut ćemo se na *Istarsku riječ*, jedine novine na hrvatskome jeziku koje su u to vrijeme uspjele egzistirati te iz analizirane građe izdvojiti i opisati svaki navedeni segment fašističke asimilacijske politike.

²⁰ Isto. str. 240.

²¹ Isto. str. 243.

Kako bi što zornije prikazali stvarne štete nanesene slavenskome življu, pokušat ćemo prije analize ukratko sintetizirati kulturni i prosvjetni život pripojenih pokrajina prije dolaska fašističkoga režima na vlast.

3.1. STANJE KULTURNOGA I PROSVJETNOGA ŽIVOTA U ISTRI PRIJE DOLASKA ITALIJE NA VLAST

Godinama je Italija smatrajući novopripojene pokrajine Istru, Trst i Goričku talijanskim, pisala da na tom području živi svjestan i obrazovan talijanski narod a uz njega hrvatski i slovenski narod, kao neuki i polupismeni barbari koje je Italija došla prosvijetliti i ujedno talijanizirati.²² No stvarnost je ipak bila drugačija. U novopripojenim pokrajinama kulturni je život bio na visokome nivou. Nepismenih gotovo da nije bilo, za razliku od Talijana gdje se broj nepismenih kreće u nekim mjestima čak do 90%.²³ Među svim Talijanskim pokrajinama, Istra je bila najobrazovanija. U Istri je tada bilo čak 581 hrvatskih i slovenskih škola. Kao udruga za razvitak hrvatskoga i slovenskoga školstva *Družba sv. Ćirila i Metoda* sa sjedištem u Puli, imala je čak 34 vlastite škole, 3 dječja vrtića i oko stotinu učitelja. U Pazinu je bila velika hrvatska klasična gimnazija i žensko hrvatsko učilište, a u Kastvu muško hrvatsko učilište. U Kopru je bilo mješovito hrvatsko-slovensko-talijansko učilište i slovenska trgovačka škola. Slovenci su u Gorici i Idriji imali dvije gimnazije te dva muška i ženska učilišta.

Još na samome početku narodnoga preporoda imali su Hrvati i Slovenci izrazito razvijenu tiskarsku djelatnost. Jedan od najboljih slovenskih listova, dnevnik *Edinost*, izlazio je u Trstu, a hrvati su pokraj *Naše sloge* imali čak tri izrazito važna lista: *Hrvatski list* u Puli, *Novi list* i *Riječke novine* u Rijeci. Osim toga, Hrvati su imali jedan od najboljih omladinskih listova pod nazivom *Mladi Istranin*, odnosno *Mladi Hrvat*. Učiteljska društva izdavala su dva stručna lista: *Narodnu prosvjetu* koja je izlazila u Puli, i *Hrvatsku školu* koja je izlazila u Pazinu. Na Krku je izlazio vjersko-politički časopis *Hrvatska straža*.

²² Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 64.

²³ Isto.

U svrhu upoznavanja teškog položaja slavenskoga stanovništva, izdavali su se i listovi prilagođeni manjinskom stanovništvu na njihovom jeziku. Takvi su listovi primjerice bili *Omnibus* koji je izlazio na tri jezika: hrvatskom, talijanskom i francuskom, zatim *Il diritto croato* odnosno *Il pensiero slavo*.²⁴

Važnu ulogu u održavanju kulturnih i prosvjetnih programa imali su hrvatski narodni domovi koji su se nalazili u svakome većemu gradu. Među najvažnijima spomenut ćemo *Narodni dom* u Puli, koji je predstavljao važno mjesto održavanja predizbornih skupova i političkih dogovora pulskih Hrvata i Slovenaca, a također je bio središte hrvatskih i slovenskih društava koja su se brinula za održavanje kulturnih, prosvjetnih i zabavnih programa među kojima su: *Čitaonice*, *Prvi istarski Sokol*, *Dalmatinski skup*, *Narodne radničke organizacije*, *Pučka knjižnica* i mnoga druga društva.²⁵ Kada je 1897. u Puli osnovan *Prvi istarski Sokol* narodni je dom dobio *Hrvatsko narodno kazalište* u kojem su se redovno priređivale predstave. Prva sokolska društva razvila se u Trstu 1882., zatim u Gorici te kako smo naveli i u Puli. Važno je napomenuti da su se oko tih *Sokola* razvile kasnije i tri sokolske župe: tršćanska, gorička i istarska koje su također imale značajnu ulogu u razvoju kulturnoga i prosvjetiteljskoga života u navedenim pokrajinama. Uz *Narodni dom* u Puli, važniji narodni domovi bili su još u Pazinu, Trstu, Buzetu i Voloskom.

Prema tome, vidimo da su novopripojene pokrajine Istra, Trst i Gorička sadržavale čitav niz kulturnih, etičnih, jezičnih i prosvjetnih društava i djelatnosti te su s pravom bile smatrane jednim od najprosvjećenijih pokrajinama Italije.

3. 2. SVEČANE IZJAVE

Prije analize tijeka procesa asimiliranja, odnosno odnarođivanja slavenskoga življa, osvrnut ćemo se kratko na svečane izjave i obećanja koje je Italija dala ulaskom u naše krajeve, a koje ni u najmanjoj mjeri nije nikada ispunila. Ovdje ćemo ih izdvojiti nekoliko.

²⁴ Isto. 199

²⁵ Dobrić, Bruno. 2020. *Spaljivanje Narodnoga doma s hrvatskom knjižnicom 1920. godine u Puli*. U: *Nova Istra, časopis za književnost, umjetnost i kulturu*. br. 3 – 4. Pula. <https://www.dhk-pula.hr/nova-istra-online/casopis/nova-istra-3-4-2020> str. 13. (pristupljeno 22. 8. 2022.)

Na dan prestanka rata i ulaska talijanskih postrojbi u Trst 1918. izdao je talijanski vojni guverner grada general Petitti di Roreto proglas u kojem navodi sljedeće:

„Slovinci! Italija, velika Država Slobode, daje vam jednaka građanska prava kao i svojim građanima. Imat ćete svoje vlastite škole, brojnije nego u vrijeme Austrije. Vaša će vjera, katolička vjera koja je ista u cijeloj Italiji, biti poštovana. Slovinci, budite sigurni da će Italija, velika i pobjednička, bdjeti nad svojim građanima, bez obzira na nacionalnost.“²⁶

27. studenog 1920. prilikom rasprave o ratifikaciji Rapallskog ugovora izjavio je grof Sforza sljedeće:

„Ljubav naše domovine ne smije značiti prezir domovinskih osjećaja drugog plemena, makar ono bilo mlađe i u povijesti manje slavno. Mi smo morali primiti u svoje krilo stotine tisuća Slavena. Ovim Slavenima, kojima uostalom odgovara da ostanu u dodiru sa svojim naravnim središtima Goricom i Trstom, mi ćemo osigurati potpunu slobodu jezika i kulture. To će biti za nas obaveza časti i čin političke mudrosti. Sigurni smo dakle, da će se brzo i u ovom pogledu naši novi državljani osjetiti zadovoljni, da pripadaju jednoj velikoj sili, koja će, jaka svojom nesravnjivanom kulturom, poštivati njihov život ljubomornom brigom“²⁷

U prosincu 1919. diplomat Tomaso Tittoni izjavljuje:

„Italija kao ni jedna druga velevlast nije nikakvim ugovorima vezana da poštuje prava narodnih manjina. Ali ja evo na svoju časnu riječ izjavljujem, da Italija, koja se diči svojim slobodarstvom i svojim liberalnim tradicijama smatra svojom moralnom dužnošću, da ta prava poštuje. Narod druge narodnosti, koji je ušao u sklop naše države neka znade da mi ne mislimo na kakovu denacionalizaciju ili nasilje. Njihov će jezik, njihove kulturne ustanove i njihova prava uživati sve povlastice.“²⁸

²⁶ Parovel, Paolo. 1993. *Izbrisani identitet*, Pazin, Poreč, Pula. str. 18.

²⁷ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 68.

²⁸ Isto. 69.

3.3. ASIMILACIJA PUTEM UNIŠTAVANJA NACIONALNIH INSTITUCIJA, I UKIDANJA DRUŠTAVA TE MATERINJEGA JEZIKA

Dok su se s jedne strane nizale zvučne izjave i obećanja o slobodi, poštivanju kulture, jezika i moralnih načela, s druge strane je odmah po okupaciji započeo teror na svako slovensko i hrvatsko obilježje. Već smo napomenuli da su talijanske vlasti najprije krenule na one institucije koje su bile od nacionalnoga značaja. Akcije talijanskih vlasti protiv nacionalnih ustanova svodile su se na nasilničke upade, razbijanje i spaljivanje inventara. Već 13. prosinca 1918. pročelnik političkog ureda vojnog zapovjedništva u Puli zahtijeva zatvaranje hrvatskih narodnih domova i knjižnica te namjerno ometanje hrvatskoga tiska. Nije se dugo čekalo da talijanske vlasti počnu djelovati. Kako smo naveli, već je dvije godine nakon spaljen *Narodni dom* u Trstu a nedugo zatim, iste godine i *Narodni dom* u Puli. Sljedeće je godine spaljena i knjižnica čitaonice *Bratimstvo* u *Narodnom domu* u Volovskom, a nedugo zatim i *Narodni dom* u Svetom Ivanu i Rojanu. Talijanski pulski dnevnik *Lazione* izvijestio je, odobravajući taj nasilan čin, o spaljivanju *Narodnoga doma* u Puli. Bruno Dobrić u svome radu pod naslovom *Spaljivanje Narodnog doma s knjižnicom 1920. godine u Puli* donosi dio toga članka u kojemu piše sljedeće:

„(...) mladići su vičući provalili u unutrašnjost i na ulici počeli bacati namještaj i knjige. I brzo je ta hrpa na cesti bila zapaljena. Vidjelo se kako zrakom, crvenim od vatre, pada poneki svežanj knjiga, koji je završio na uličnoj lomači. Iz svih ulica dotrčali su ljudi da prisustvuju predstavi. (...) svaki novi komad bačen u vatru bio je pozdravljen vikom. (...) Mnogi građani vidjeli su kako zauvijek nestaje neprijateljska tvrđavica (...). Ljudi koji gledaju osvetničke plamenove razmišljaju da je povijest morala na neki način izbrisati ono što nije pripadalo onome gradu i što je vrijeđalo njihove crte rimske čistoće.“²⁹

Uništenjem narodnih domova nestala su središta slovenske i hrvatske kulture s knjižnicama, čitaonicama, kazalištima, kulturnim, zabavnim i sportskim društvima.

²⁹ Dobrić, Bruno. 2020. *Spaljivanje Narodnoga doma s hrvatskom knjižnicom 1920. godine u Puli*. U: *Nova Istra, časopis za književnost, umjetnost i kulturu*. br. 3 - 4. Pula. <https://www.dhk-pula.hr/nova-istra-online/casopis/nova-istra-3-4-2020> str. 22. (pristupljeno 24. 8. 2022.)

Godine 1925. izlazi *Zakon br. 2029* kojim se provodi nadzor nad svim društvenim institucijama. Prema tome zakonu sva su društva morala prikazati statut i plan rada prefektu i *Službi javne sigurnosti (Pubblica Sicurezza)* koja je imala funkciju kontrole i uspostavljanja javnoga reda i mira.³⁰ Istim zakonom prefekti su dobili ovlast da ukinu sva društva koja su bila opasna za javni red, a do konačne likvidacije dolazi 1927. kada izlazi odluka o potpunom ukidanju svih hrvatskih i slovenskih političkih, društvenih, kulturnih i sportskih društava. Tako je u Buzetu iste godine ukinuto društvo *Naša sloga* te sva druga prosvjetna društva. Uz veliki broj omladinskih društava ukinut je i omladinski klub *Sloga*. Jednim zamahom ukida se i *Savez sportskih društava*, a za njim sva sportska udruženja. Cijeli proces završit će ukidanjem političkoga društva *Edinost* u rujnu 1928.³¹

Ništa bolja sudbina nije zadesila ni katolička društva. Pod izlikom da tim društvima nije cilj vjera već rad protiv talijanske vlasti, postepeno nestaju sva katolička udruženja. Po nalogu B. Mussolinija, poslije ukidanja svih društava, zapaljeno je u samo tri mjeseca više katoličkih novina nego u posljednjih sedam godina.³²

Sljedeći korak represivnoga fašističkoga aparata do potpune asimilacije slavenskoga življa bio je ukidanje materinjega jezika, u ovom slučaju slovenskoga i hrvatskoga. Najprije su već 1920. hrvatski i slovenski jezik bio izbačen iz pošte, carinske službe, financijskih organa, željeznice i iz službe javnih sigurnosti, gdje se međutim dopušta čak i japanski.³³ Početkom 1923. uredbom je zabranjeno pjevanje, javni govor i svaka manifestacija na hrvatskome i slovenskome jeziku (slika br. 2) uz zastrašivanje ricinusovim uljem i željeznim šipkama.³⁴

³⁰ Dukovski, Darko. 1998. *Fašizam u Istri 1918. – 1943*. Pula. str. 246.

³¹ Isto.

³² Isto. str. 247.

³³ Parovel, Paolo. 1993. *Izbrisani identitet*, Pazin, Poreč, Pula. str. 20.

³⁴ Dukovski, Darko. 1998. *Fašizam u Istri 1918. – 1943*. Pula. str. 247

Slika br. 2: Fašistički proglas zastrašivanja istarskih hrvata.

(„*Nacionalna fašistička stranka – Zapovjedništvo skvadrista – Vodnjan/ Pozor! Na javnim mjestima i ulicama Vodnjana bezuvjetno se zabranjuje pjevati ili govoriti slavenskim jezikom. I u svim dućanima ima se konačno rabiti **SAMO TALIJANSKI JEZIK**. Uvjerljivim metodama mi Skvadristi učinut ćemo da se poštuje ova zapovijed.*“)

Izvor: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Talijanizacija>

(pristupljeno: 23. 8. 2022.)

Dvije godine nakon (1925.) u sudove je uveden samo talijanski jezik, a donošenjem *Zakona br. 237* od 4. veljače 1926. hrvatski i slovenski jezik potpuno nestaje iz uporabe. Zabrana je obuhvatila čak i natpise na spomenicima i uporabu u crkvi. Uz

navedeno je važno nadodati i to da se javno deklariranje Hrvatima ili Slovencima smatralo remećenjem javnoga reda i mira te vrijeđanje nacionalnih talijanskih osjećaja, što je bilo kažnjavano s minimalno dvije godine zatvora.³⁵

3.4. UKIDANJE MATERINJEGA JEZIKA U ŠKOLAMA I ODNAROĐIVANJE DJECE

Sipajući tako zvučna obećanja dolaskom na naše prostore, talijanske su vlasti, između ostaloga, obećale Hrvatima i Slovencima da će imati više škola nego što su imali pod Austrijom. Bilo je to samo još jedno u nizu lažnih obećanja koje su talijanske vlasti uputile hrvatskome i slovenskome življu. Ukidanje školskih i obrazovnih institucija odvijalo se paralelno s uništavanjem i ukidanjem nacionalnih institucija i društava. Talijanske su vlasti odmah po okupaciji zatvorile sve hrvatske i slovenske privatne škole, a u ono malo javnih škola koje su se uspjele održati odmah je uveden talijanski jezik. U škole su odmah na početku bili dovedeni talijanski učitelji koji nisu znali niti jednu riječ hrvatskoga odnosno slovenskoga jezika. Tako su postupno sve hrvatske i slovenske škole postale talijanske, a hrvatski su i slovenski učitelji bili proganjani preko granice u tamošnju Jugoslaviju ili Italiju.³⁶ Bio je to samo uvod u školske reforme koje će izdati ondašnji ministar prosvjete Giovanni Gentile.

Kraljevskim dekretom br. 2185 početkom listopada 1923. uvedeno je u Julijskoj Krajini početkom školske godine 1923./ 24. u prvim razredima hrvatskih i slovenskih škola održavanje nastave na talijanskome jeziku.³⁷ Ta je reforma imala i dodatak u kojemu je bilo navedeno da se na hrvatskome i slovenskome jeziku mogu održavati dodatni sati nakon škole najviše dva sata u tjednu. Pri održavanju tih sati učenici se nisu smjeli koristiti knjigama i bilježnicama. Zahtijevalo se da odvijanje nastave bude isključivo usmeno. Budući da do tada više nije bilo niti jednoga hrvatskoga i slovenskoga učitelja na području Julijske Krajine jer su bili nasilno deportirani, taj dodatak bio je u najmanju ruku besmislen. Ako je u kojem slučaju u nekim manjim mjestima ostao pokoji hrvatski ili slovenski učitelj, a roditelji pokušali koristiti dodatak u

³⁵ Isto.

³⁶ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 162.

³⁷ Dukovski, Darko. 1998. *Fašizam u Istri 1918. – 1943.* Pula, str. 240.

zakonskoj odredbi, bili bi kažnjeni zatvorom ili pretučeni.³⁸ Shvativši da taj dodatak u zakonskoj odredbi nije imao nikakvog smisla, talijanske su ga vlasti 1928. ukinule te je tako u potpunosti bilo zabranjeno održavanje nastave na hrvatskome odnosno slovenskome jeziku.

Učenicima je bilo zabranjeno u školama progovoriti ijednu hrvatsku riječ. Djeci je također bilo zabranjeno govoriti materinjim jezikom i izvan škole, pa je shodno tome bila uređena čitava jedna špijunska služba među djecom, koja je pazila i dojavljivala nadređenima ako je neko dijete na putu kući ili školi razgovaralo na hrvatskome odnosno slovenskome jeziku. Ukoliko bi se nekome omakla koja riječ, bio bi kažnjen. Radetić navodi slučaj jednoga talijanskoga učitelja koji je učenike kažnjavao tako da su morala otvoriti usta, a on bi im za kaznu pljunuo u njih.³⁹ Osim toga, učenici su također bili i fizički kažnjavani. U skladu s tim, bile su zabranjene sve hrvatske i slovenske knjige.

Veliku ulogu u asimilaciji hrvatske i slovenske djece imala je organizacija *Italia Redenta* koja je uzdržavala dječje vrtiće po svim selima. Djeca se od malih nogu slušala samo talijanski jezik. Za djecu u školskoj dobi bile se zadužene četiri organizacije: *Balilla*, *Piccolo Italiane*, *Avangardisti* i *Giovani Italiane*. Djeca su u tim organizacijama bila odgajana isključivo u talijanskom duhu. Organizacija *Ballila* (slika br. 3) skrblila je za djecu 8 – 14 godina, a izgledala je poput male dječje vojske, gdje su djecu podučavali, između ostaloga, rukovati oružjem. Za žensku djecu 8 – 14 godina bila je zadužena organizacija *Piccolo Italiane*. Muškarci su u dobi 14 – 18 godina bili uključeni u organizaciju *Avangardisti*, a žene u organizaciju *Giovani Italiane*. Svi su oni nosili crne košulje koje su predstavljale jedan od zaštitnih znakova fašističkoga pokreta. Budući da su spaljivanjem *Narodnih domova* nestale sve hrvatske odnosno slavenske organizacije, ove su organizacije postale jedine koje su okupljale djecu školske dobi.

³⁸ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 163

³⁹ Isto.

Slika br. 3: *Fašistički podmladak Ballila*

Izvor: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/3225/balilla>

(pristupljeno: 25. 8. 2022.)

Takav je sustav asimilacije ostavio velike posljedice koje su dovele do toga da hrvatska i slovenska djeca više nisu razumjela svoje vlastite roditelje, jer su samo govorila i znala isključivo talijanski jezik. Stoga ne čudi da su Hrvati i Slovenci slali svoju djecu na školovanje u Kraljevinu SHS. No i to su ubrzo talijanske vlasti zabranile. *Zakonskom uredbom* od 3. prosinca 1928. zabranjeno je školovanje u inozemstvu.

3.5. ASIMILACIJA U CRKVI

Zatvaranjem svih hrvatskih škola, kao i ukidanjem hrvatskoga i slovenskoga jezika, ne znači da je nastava na materinjemu jeziku u potpunosti nestala. Ulogu u očuvanju materinjega jezika preuzimaju svećenici. Kada je dekretom iz 1924. bilo u potpunosti ukinuto održavanje nastave na materinjemu jeziku, taj se zakon nije odnosio na vjersku

obuku. No i tu su se provodila stroga ograničenja i nadzor. Školski nadzornici imali su pravo predložiti oduzimanje vlasti onom vjeroučitelju za kojega su smatrali, naravno na temelju insinucija, da je zloupotrijebio pravo podučavanja djece na materinjemu jeziku u prototalijanske svrhe.⁴⁰ Kako bi se i ovaj jedini oblik dodira djece s materinjim jezikom onemogućio, izlazi 1927. *Zakon o poučavanju vjeronauka na isključivo talijanskome jeziku*. Nepoštivanje ovoga zakona povlačilo bi za sobom surove mjere fašističkih organizacija, poput provaljivanja u crkve, župne urede, prebijanje svećenika i napijanje ricinusovim uljem.⁴¹ Iako je u sporazumu sklopljenome 1929. između Italije i *Svete Stolice* Vatikan uvrstio stavku da se vjeronauk podučava na materinjemu jeziku, talijanska je vlast tu stavku obrisala i sporazum je potpisan bez nje.⁴²

Važno je napomenuti da su akcije protiv slavenskoga svećenstva započele i prije okupacije Italije. Labinski liječnik Luigi Barsan već 1848. piše bratu Giovanniju u Pulu da će se talijanizacija istarskih seljaka postići brže „ako se postojeće zamijeni drugim, obrazovanijim i nacionalnijim“.⁴³ Pod pojmom „obrazovanijim i nacionalnijim“ podrazumijevao je talijansko svećenstvo. Za vrijeme talijanske okupacije, puljski mornarički kapelan Quinci obišao je razne župe od Vodnjana do Rovinjskoga Sela. U izvješću upućenome markizu Villafranchi, civilnome komesaru u Puli, Quinci navodi sljedeće:

„Hitno treba tražiti od biskupijske kurije u Poreču da dadu odredbe, koje će prisiliti župnike i kapelane da uklone u služenju mise i dijeljenju sakramenata upotrebu hrvatskog jezika, jer su to sasvim liturgijske funkcije, te da umjesto toga pripovjedaju također talijanski, jer na misu dolaze i talijanske obitelji i vojnici, a osim toga i zato, jer Slaveni, a naročito muškarci, dobro razumiju talijanski i govore ga.“⁴⁴

Quinci navodi čak i ime svakoga župnika kojega bi trebalo premjestiti: *Jakov Grinzović (župa Barban), Dimitrije Ćurković (župa Krnica), Franjo Livić (župa Filipani), Antun Nikolić (župa Lobarika), Alojzije Višković (župa Valtura)*.⁴⁵ Bio je to prvi neslužben popis „sumnjivih“ hrvatskih svećenika. Ubrzo je nakon toga uslijedilo nasilno

⁴⁰ Dukovski, Darko. 1998. *Fašizam u Istri 1918. – 1943*. Pula, str. 245

⁴¹ Isto.

⁴² Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943*. Zagreb, str. 166.

⁴³ Trogrlić, Stipan. 2015. *Antifašizam istarskog hrvatskog i slovenskog svećenstva 1920. – 1939*. U: *Antifašizam u prošlosti i sadašnjosti*. Pula, str. 76.

⁴⁴ Isto. str. 77

⁴⁵ Isto.

protjerivanje slavenskoga svećenstva. Zbog toga su neki svećenici koji su preko 30 godina djelovali na Istarskome području, bili primorani napustiti svoje župe. Pri tome su državnim vlastima pomagale i crkvene vlasti. Tako je generalni namjesnik samostalnoga ogranka franjevačkoga reda Dominik Tavani, kojemu je vlast dao sam papa Benedikt XV., tražio već 1919. da se samostani sv. Franje redovničke pokrajine sv. Jerolima na Cresu i Piranu pripoje provincijalu Padovanske pokrajine.⁴⁶ Provincijal Joso Milošević protestirao je protiv takve odluke tražeći zaštitu u Beogradu i *Svete Stolice*, ali uzalud. Samostane su zaposjeli talijanski redovnici, kojima je naše svećenstvo bilo prisiljeno predati svu imovinu i odseliti se preko granice.

Hrvatski su svećenici bili izloženi najvećim progonima i nasilju upravo zbog toga što su sa svojim narodom govorili, propovijedali i ispovijedali na njihovu materinjemu jeziku. Samo je po okupaciji bilo nasilno deportirano oko 150 slavenskih svećenika. Navest ćemo nekoliko pojedinačnih slučajeva. Župnika Vranja Ivana Ujčića odveli su u zatvor u Pazin pod sumnjom da je u stan primio nekoga učitelja kojeg su vlasti progonile.⁴⁷ Iako se dokazalo da je nevin, pod pritiskom fašističkih prijetnji protjeran je u tadašnju Jugoslaviju. Župnika u Tinjanu Josipa Kraljića fašističke su vlasti na silu izvukle iz ispovjedaonice i pod prijetnjom smrću naredili da odmah napusti Istru.⁴⁸ U svibnju 1921. fašisti su provalili u župni stan u Kringi u kojemu su devastirali namještaj i bacili kroz prozor na ulicu te u podrumu istočili 20 hl vina.⁴⁹ Tamošnjega su župnika Božu Milanovića uhitili i odveli najprije u Pazin, a zatim u Pulu. U Puli su mu fašisti nanijeli teške ozlijede glave a jedan mu je oružjem nanio ozljedu ispod oka. Župnika u Zrenju Šimu Červara uhitile su fašističke vlasti pod sumnjom da je župljane huškao protiv talijanskih vlasti. Odveden je u Motovun gdje su ga putem fašisti udarali i slomili mu donju vilicu. Kad je svezan i krvav došao u Motovun, stavili su mu u ruke talijansku zastavu te ga vodeći kroz grad prisilili da viče: „*Eviva Italia – Živjela Italija*“.⁵⁰ Nakon toga su ga fašisti bacili u kaljužu. Ovakvih bi se strašnih slučajeva moglo nabrojati na

⁴⁶ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 74

⁴⁷ Trogrlić, Stipan. 2015. *Antifašizam istarskog hrvatskog i slovenskog svećenstva 1920. – 1939.* U: *Antifašizam u prošlosti i sadašnjosti.* Pula, str. 77

⁴⁸ Isto. str. 78

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto. str. 79

stotine. Nasilnim progonstvom slavenskoga svećenstva, istarski je narod ostao, kako Radetić navodi „bez učitelja i najboljih prijatelja.“⁵¹

3.6. ZABRANA HRVATSKIH LISTOVA, NOVINA I KNJIGA

Već smo napomenuli u jednom od prethodnih poglavlja da je u svim pokrajinama, pa tako i u Istri, tiskarska djelatnost bila na visokome nivou. No, u prvim trenucima fašističke vladavine, tiskarska djelatnost također doživljava velike promjene. Zabranjuju se novine koje nisu bile sklone fašistima, a nad ostalim novinama provodi se cenzura.⁵² Prvih su dana uhićeni i odvedeni u zatočeništvo na Sardiniju istaknuti novinari i izdavači i ubrzo su spaljene gotove sve hrvatske tiskare: Krmpotičeva u Puli, tiskara *Pučkoga prijatelja* u Pazinu, *Edinost* u Trstu i *Narodna tiskara* u Gorici.⁵³

Tršćanski prefekt Moncada i puljski prefekt Giannoni potpisuju 22. lipnja 1923. *Naredbu kojom se odobrava izlaženje slavenskog tiska pod uvjetom da se sav tekst prevede na talijanski jezik.*⁵⁴ Ovom su naredbom talijanske vlasti stekle pravo zapljene novina koje nisu ispunjavale navedene uvjete.⁵⁵ Unatoč toj naredbi novine *Edinost* i *Istarska riječ* uspjele su izdati nekoliko brojeva, što je dovelo do progona njihovih urednika. Istovremeno je uslijedio val zapljene novina. *Goriška straža* bila je zaplijenjena svakoga tjedna, a urednik joj je uhićen i zatvoren na nekoliko mjeseci tamnice. *Istarska riječ* je u razdoblju od godinu dana bila zaplijenjena 14 puta, a policijske su vlasti izvršile pretres urednika i suradnika novina. Po pravilniku br. 2388 prefekt je imao pravo opomenuti urednika zbog „zlomamjernih“ tekstova i da ga poslije dvije opomene u godini smijeni s funkcije. S obzirom na to da novine bez odgovornoga urednika ne mogu izlaziti, one su obustavljene. Tako je 1927. prekinut tjednik *Novice*, a sljedeće godine dnevnik *Edinost* koji je neprekidno u Trstu izlazio gotovo 52 godine. Iste godine obustavljena je *Goriška straža*.

⁵¹ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 74

⁵² Dukovski, Darko. 1998. *Fašizam u Istri 1918. – 1943.* Pula, str. 245.

⁵³ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 201.

⁵⁴ Dukovski, Darko. 1998. *Fašizam u Istri 1918. – 1943.* Pula, str. 245

⁵⁵ Isto.

Smrtni udarac slavenskome tisku zadaje *Kraljevska uredba br. 384* od 1928. prema kojoj nitko ne može biti odgovornim urednikom novina, ako nije član fašističkoga novinarskoga društva. Međutim, fašistički novinarski sindikat nije htio primiti u članstvo niti jednoga hrvatskoga odnosno slovenskoga novinara. Ta je uredba predviđala i zakon o zabrani svih hrvatskih i slovenskih novina koji je na snagu stupio 1929. Tako je obustavljen rad svih hrvatskih i slovenskih novina u Trstu, Gorici i Istri, a slavenski narod ostaje bez ijedne svoje knjige, novina i listova.

3.7. NASILNO POTALIJANČIVANJE NAZIVA TOPONIMA

Još je u *Istarskome razvodu*, hrvatskome glagoljaškome pravnome dokumentu iz 1271., utvrđeno da su imena rijeka, potoka, planina, livada i šuma oduvijek u Istri bila hrvatska. To je nazivlje bilo uneseno u katastar i po tim ih je nazivljem narod oduvijek poznavao. Jasno je da su hrvatski nazivi toponima smetale talijanskoj vlasti koje su od početka tvrdile da je Istra „*provincia italianissima*“.⁵⁶ Stoga su odlučili izmijeniti cijelo nazivlje Julijske Krajine. *Kraljevskim dekretom br. 800* od 28. ožujka 1923. vlastima je dopušteno hrvatske i slovenske nazive mjesta zbog „praktičnih razloga“ promijeniti u talijanska.⁵⁷ Dekret je potpisao sam Mussolini. U tu je svrhu formirana komisija koja je sastavljala popis postojećih mjesnih naziva i dodijelila im ili izmislila odgovarajući talijanski naziv. Ako netko, unatoč proglasu o izmijenjenim imenima mjesta u pismu naveo hrvatski oblik, poštar bi pismo vratio uz napomenu da je navedeno mjesto nepoznato ili bi ga jednostavno bacio u koš. Na ulazu i izlazu mjesta niknule su table s crveno-bijelo-zelenom trakom u lijevome uglu i velikim talijanskim natpisom.⁵⁸ Štoviše, ploče na talijanskome jeziku osvanule su i na svakoj trgovini, gostionici i podružnici iako su bili dozvoljeni i hrvatski nazivi. Na to upozorava dopis iz Buzeta: „Lijepo molimo našu dragu „Istarsku riječ“ da nam dobrolom odgovori i pouči nas, da li mora svaka trgovina imati napis (ploču) i da li mora biti u talijanskom jeziku? Mi Vas ovo zato pitamo, pošto su već neki naši trgovci postavili ploču samo sa talijanskim

⁵⁶ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 154

⁵⁷ Mezulić, Hrvoje. Jelić, Roman. 2005. *O talijanskoj upravi u Istri i Dalmaciji: 1918. – 1943.: nasilno potalijančivanje prezimena, imena i mjesta*, Zagreb, str. 23

⁵⁸ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 154

napisom, a mislimo da je dozvoljen i hrvatski napis.“⁵⁹ Iz odgovora uredništva doznajemo da su dozvoljena oba naziva samo je važno da se na prvo mjesto postavi talijanski natpis.⁶⁰

Posebno formirana komisija koja je nekoliko mjeseci radila na promjeni mjesnoga nazivlja donijela je zanimljive odluke, prema kojima su odjednom drevna hrvatska imena mjesta dobila u potpunosti talijansko obilježje. Evo nekoliko primjera kako se komisija poigravala s imenima hrvatskih toponima:⁶¹

Filiplje Brdo – Filippi

Učka – Montemaggiore dlstra

Mošenička Draga – Val Santamaria

Rabac – Porto Albona

Labin – Albona

Krasica – Villa Gardossi

Čepić – Felicia

Jesenovik – Su Codru

Motovun – Montona

Pazin - Pisino

Na drugim su mjestima hrvatsko značenje jednostavno preveli na talijanski, pa je tako *Sveta Nedelja* postala jednostavno *Santa Domenica*. Negdje se pak išlo za sličnim izgovorom kao npr. *Svetvinčenat*, koja je postala *Sanvincenti*. Štoviše, određeno je da svaka ulica mora imati svoj naziv i svaka kuća svoju pločicu s kućnim brojem. Na njoj mora biti označeno ime mjesta, a na početku i na raskršću ulica trebali su stajati nazivi na mramornoj ploči. Jasno je da su na tim pločama stajali isključivo talijanski nazivi. I kada bi stranac, koji je prošao kroz Istru vidio na ulazu i izlazu iz nekoga mjesta

⁵⁹ Dopis iz Buzeta, *Istarska riječ*, br. 12, 1923., str. 2

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 154

mramorne ploče s velikim talijanskim natpisom, dobio bi dojam da se nalazi u „najtalijanskijoj“ pokrajini Italije.⁶²

4. PISANJE HRVATSKOGA TISKA POVODOM FAŠISTIČKE REPRESIJE U ISTRI

Budući da je Istra u novoosnovanoj Julijskoj Krajini pripala puljskoj provinciji, tamo je odmah po aneksiji bilo zabranjeno izlaženje svih političkih hrvatskih listova. No, kako je u Trstu, sjedištu tršćanske provincije, još uvijek izlazio list *Edinost*, tamošnji su istarski Hrvati smatrali da bi u Trstu mogao egzistirati i hrvatski list. Budući da su tada u sklopu političkog društva *Edinost* kršćanske i liberalne struje imale svoja glasila – *Pučki prijatelj* i *Stara naša sloga*, dolazi do udruženja tih dviju struja i tako nastaje *Istarska riječ* s podnaslovom *Tjednik za pouku, gospodarstvo i politiku istarskog naroda*. List je izlazio svakog četvrtka, a svaki drugi četvrtak objavljen je prilog *Mali Istranin*, odnosno *Narodni gospodar*. *Istarska riječ* tako postaje najznačajniji list na hrvatskome jeziku koji je izvještavao o fašističkoj represiji u Istri, stoga ćemo se na pisanje njegovih listova u ovome poglavlju i osvrnuti.

Već u prvome broju *Istarske riječi* možemo pročitati o vladajućemu fašističkome režimu. U članku pod naslovom *Nova godina – novo razočarenje* autor se osvrće na lažna obećanja koje su talijanske vlasti izgovorile prilikom ulaska u Istru:

„A koja su to stara razočarenja? Evo ova: kad je talijanska vojska zaposjela ove naše pokrajine, onda su nam talijanski državnici i ostali uplivniji ljudi obećali zlatna brda u Italiji: jednakopravnost našeg jezika slobodni – nacionalni ekonomski razvitak, otvorenje svih škola, autonomiju itd. itd. Bili smo zadovoljni i mislili smo da će lijepim riječima slijediti i čini. Ali smo se ljuto razočarali kako se na nečuven način gazi po najsvetijim narodnim pravima, kako se proganja naša inteligencija, zatvaraju škole, tjera naš jezik iz svih davnih ureda, pali domove, zastrašuje seljaštvo itd. itd.“⁶³

⁶² Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 155

⁶³ *Nova godina – novo razočarenje*. *Istarska riječ*, br.1, 1923., str. 1

Osvrće se zatim na težnje talijanskih vlasti: „Talijani postupaju po jednom stalnom receptu koji ide za tim da nas odnarodi i istrijebi iz ovih krajeva.“⁶⁴

Na kraju članka autor se obraća Istarskom narodu i poziva ga na zajedništvo u borbi protiv asimilacije: „Ali usprkos svega toga ne smijemo klonuti duhom. (...) Narode! Ako počnu naš jezik još i više proganjati tada nek mu bude zadnje utočište na tvom domaćem ognjištu, gdje mora uvijek da živi naša knjiga bodriti i poticati na ustrajnost u našim teškim danima. Što više proganjaju naš jezik to više moramo da ga ljubimo.“⁶⁵

Istarska riječ je pratila sva aktualna društvena događanja koja su se ticala fašističke represije. Gotovo se u svakom broju moglo pročitati o uništenju hrvatskih kulturnih ustanova. U članku pod nazivom *Novi napadaj na tiskaru Edinost* autor navodi da su „prošle subote po noći kad je bio list Edinost zaključan skupina od dvadesetak ili tridesetak civilno odijeljenih fašista. Na ulazu su najprije počeli galamiti i kričati protiv lista Edinost, našto su porazbijali sva stakla na vratima u prizemlju. Zatim su prodrli u unutrašnjost tiskare, gdje su isto porazbijali sva stakla na pisarni vodstva tiskare.“⁶⁶

Dopisi koji su stizali iz različitih mjesta u Istri izvještavali su o upadima fašista u sela i teroriziranju tamošnjega stanovništva. U dopisu iz Žminja doznajemo kako su fašisti provalili u selo Žgombe, gdje su sve muškarce priveli i odveli u posujilnicu u Žminj. Tamo su ih izbatinjali i napijali ricinusovim uljem.⁶⁷

Dopisi iz Istre govorili su o oduzimanju prava Hrvatima. U Krnici roditelji su se žalili kako su talijanske vlasti protuzakonito uvele talijanske učitelje u njihove škole. U dopisu je navedeno da „ti nesretnici ne znaju niti jedne riječi progovoriti u našem jeziku, kao što ni naša djeca u njihovom. Usprkos toga zahtijevaju, da naša djeca govore italijanskim jezikom.“⁶⁸ Budući da djeca nisu znala govoriti talijanski jezik, bila su često „nadarena učiteljskim šakama.“⁶⁹

Kritizirajući školsku reformu Giovannija Gentilea *Istarska riječ* ističe: „On je svojom reformom htio da Italianima dade sve što će Slavenima da oduzme. Njegova je namjera da naš jezik posvuda istrijebi, da ga nestane, da stablo jugoslavenskog

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ *Novi napadaj na tiskaru Edinost*. *Istarska riječ*, br. 14, 1923., str. 4

⁶⁷ *Jednake dužnosti – jednaka prava!*. *Istarska riječ*, br. 2, 1923., str. 2

⁶⁸ *Naša djeca i italijanski učitelji*. *Istarska riječ*, br.2, 1924., str. 3

⁶⁹ Isto.

govora posijeće do kraja, da se time izvrši po Mussoliniju nagoviješteno djelo asimilacije.⁷⁰ Obraćajući se indirektno talijanskoj vlasti da nikada neće izbrisati naš identitet i jezik autor navodi: „Sva ta na papiru liberalna i čovjekoljubiva gospoda mogu trijebiti naš narodni govor iz škola, crkve, iz sudova, općina i iz svih javnih ureda – mogu ga iz tih svojih lokala istrijebiti sasvim, ali do korijena mu ipak neće doći. Jer korijen našem kao i italijanskom jeziku leži na dnu njegovih dijalekata, a ti dijalekti sežu duboko, vrlo duboko, mnogo dublje nego li gospoda misle (...). I tako dok bude dijalekata bit će i korijena, dok bude korijena, bit će i nas - hoće pa ma se sva gospoda ministri na glavu okrenuli.“⁷¹

Naslovom *U znaku asimilacije*, *Istarska riječ* slikovito piše kako je uništavanje hrvatskih škola korak do potpune asimilacije hrvatskoga naroda: „Slavenske škole moraju izginuti kao brodovi na olujnom moru. Sa brodovima pada i momčad njegova. Sa uništavanjem slavenskih škola u Istri, iščezavamo i mi narodni učitelji Istre. Mi sa našim školama moramo izginuti, da odstrane obrambeni nasip odnarođivanja, da ceste i putevi budu slobodne crnoj vojsci.“⁷² U 49. broju od 1923. u *Istarskoj riječi* osvanuo je natpis otisnut velikim slovima upozoravajući Istarski narod: „Zapamtite! Na čitavom svijetu postoji samo jedan narod, čija djeca nemaju prava da se podučavaju na materinskom jeziku, a to je naš slavenski narod u Italiji!“⁷³

Kritički se osvrće i na zabranu vjeronauka u školama: „Iz toga jasno proizlazi, da vladi nije stalo do postignuća vjerskoga uzgoja u pučkim školama nego jednostavno do pokvarenja djece.“⁷⁴ Redakcija *Istarske riječi* često je dobivala i dopise o nasilnom postupanju prema našem svećenstvu. U dopisu iz Filipane javljaju redakciji da su fašisti nasilno provalili u kuću župnika Livića. Kako bi spasio svoj život, župnik je gol i bos pobjegao kroz prozor.⁷⁵ Dopis iz Lovrana javlja kako su kapelana Brnobića već nekoliko puta fizički napali i izvrijeđali. Prilikom upada u njegov stan fašisti su mu zaprijetili da u roku od 24 h mora napustiti Lovran. Pod prijetnjom smrću, kapelan je to i učinio.⁷⁶

⁷⁰ *Domaći govor i škola*. Istarska riječ, br. 3, 1924., str. 1

⁷¹ Isto.

⁷² *U znaku asimilacije*. Istarska riječ, br. 9, 1923., str. 1

⁷³ *Istarska riječ*. br. 49, 1923., str. 1

⁷⁴ *Ministar prosvjete Gentile i pitanje vjeronauka u pučkim školama*. Istarska riječ, br. 15, 1923. str. 4

⁷⁵ *Napadaj na župni stan u Filipani*. Istarska riječ, br. 2, 1923., str. 2

⁷⁶ *Naša kalvarija*. Istarska riječ, br. 10, 1923., str. 1

U teškim vremenima *Istarska riječ* se često obraćala Istarskome narodu s riječima podrške. Člankom *Istarski narode* ovako se *Istarska riječ* obratila svome narodu:

„Teško ti je, silno trpiš u sadašnjem položaju. Zemlja ti je gola i krševita. Tvoje je nebo oblačno. Vjetrovi i oluje te biju i mlata sa svih strana tlače te i pritišću. Iskorijeniti bi te htjeli iz ove tužne zemlje, koju ti silno ljubiš. Sve ono je tvoje i što ti je najsvetije hoće sadašnji tvoji gospodari da ti otmu. Iz Rima ti je javio najviši državnik Mussolini da hoće proizvesti tvoju narodnu smrt. Oni i svi njemu slični hoće da zaboraviš svoju rođenu majku, da proklinješ ono slatko majčino mlijeko što te je zadesilo. Oni hoće da pogaziš ona tvrda ali nježna koljena tvoje majke tvoje mile majčice – hoće da zaboraviš krilo tvoje majke, koje te je odnijalo. Htjeli bi, da ti se gnjusi ona slatke i tebi toli mila i neobrazovana materinja riječ. Oni misle da samo oni imaju pravo i dužnost da ljube svoju majku, sve što je njezinoga – materinsku riječ. Misle da su samo njihova majka i njihov rod vrijedni štovanja. Ne, narode, i tvoja je majka vrijedna toga štovanja i ti imaš pravo da je ljubiš, a tvoja je sveta dužnost i da je braniš, pa protiv kojega god bilo. (...) Prisegni, narode, da tvoju narodnost ne daš nikome pod nikakvim uvjetom. (...) Velimo vam gospodari naši: naše srce, našu dušu, naše misli i osjećaje nam ne možete uzeti. (...) Težak je ovaj život i krut i pun borbe, a zato tvrdo i čvrsto radi, te nemoj nikada izgubiti vjeru, nadu i ljubav do svoga roda i do bolje budućnosti!“⁷⁷

Osim navedenoga, *Istarska riječ* je tijekom svoga izlaženja davala potporu književnome stvaralaštvu mladeži u prilogu *Mladi Istranin* i širila znanje o gospodarstvu u prilogu *Narodni gospodar*. Objavljivala je i istarske narodne pjesme koje su svjedočile o bogatstvu i ljepoti hrvatskoga jezika, a istarski ih je puk rado čitao.

Jačanjem fašističke vlasti i donošenjem uredbe od 1928. po kojoj odgovorni urednik lista može biti samo onaj tko je član fašističkoga novinskoga sindikata, dolazi do gašenja *Istarske riječi*. No, tijekom svoga izlaženja (1923. – 1929.) prema prethodno navedenom, vidimo da je imala značajnu ulogu. Izvještavanjem na hrvatskome jeziku usprotivila se asimilacijskoj politici talijanske vlasti. Svojim je riječima pomagala istarskome narodu u savladavanju teških vremena i čuvanju nacionalnoga identiteta.

⁷⁷ *Istarski narode!*. *Istarska riječ*, br. 3, 1923., str. 1

Istarska riječ je izvještavala i o nasilnome potalijančivanju imena i prezimena, odnosno objavljivala je popis preinačenih prezimena u talijanski oblik, o čemu će više biti riječ u sljedećim poglavljima.

5. NASILNO POTALIJANČIVANJE IMENA I PREZIMENA I ISTRI

Prema naprijed navedenome jasno je da su Talijani htjeli naše ljude brzo i nasilno talijanizirati. Pri tome nisu birali sredstva da ostvare taj cilj. Odmah po aneksiji ukinuli su sva hrvatska prosvjetna, sportska i kulturna društva te ustanove. Jednim zamahom ugašene su sve hrvatske škole i tisak. Reformom ministra prosvjete od 10. siječnja 1923. uveden je talijanski jezik kao isključivo nastavni jezik u svim školama. Iste su godine talijanizirani i naši toponimi. Nasilno su deportirani svi slavenski svećenici i učitelji te je s njima hrvatski jezik u javnome govoru potpuno ugašen. Ipak, vrhunac fašističke represije bio je zasigurno nasilno mijenjanje narodnih imena i prezimena. Jedino slavensko obilježje koje je u anektiranim krajevima do tada ostalo bila su drevna slavenska imena i prezimena. I njih je preko noći trebalo nasilno izmijeniti jer su i ona narušavala javni red i vrijeđala talijanske nacionalne osjećaje. Stoga ćemo u narednim poglavljima uz analiziranu građu *Istarske riječi*, proces nasilnoga potalijančivanja imena i prezimena detaljno prikazati i na temelju istražene građe *Hrvatskoga glasa*. Budući da je *Hrvatski glas* djelovao u razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata, analiziranu građu smjestit ćemo u posebno poglavlje pod nazivom *Stanje nakon Drugoga svjetskoga rata*. U nasilnome mijenjaju imena i prezimena u najvećoj se mjeri očitovalo brisanje hrvatskoga i slovenskoga nacionalnoga identiteta jer su upravo ona održavala porijeklo toga naroda kao i njihov materinji jezik.

5.1. MIJENJANJE KRSNIH IMENA

Krajem prosinca 1923. izlazi *Dekret* prema kojemu je zabranjeno djeci „smiješna i nemoralna“ imena. Takvim su se imenima smatrala naravno slavenska imena. Od tada

roditelji više nisu smjeli davati svojoj djeci hrvatsko ime, nego bi njihovoj djeci ime određivao talijanski svećenik ili općinski činovnik, u protivnom djeca ne bi bila upisana u matičnu knjigu rođenih. Ako bi se pak roditelji protivili i prosvjedovali protiv takve odluke, djetetu bi uredbom bilo dano talijansko ime. Od 1924. matične knjige preuzimaju zasebni matični uredi što će dovesti do postupnoga nestajanja narodnih hrvatskih i slovenskih imena. Nakon toga izlazi *Zakon br. 233* kojim je od 1928. dopušteno mijenjati već upisana narodna hrvatska i slavenska imena u matičnoj knjizi. Osim toga, taj je zakon točno određivao kakva imena roditelji smiju davati svojoj novorođenoj djeci. Zabranjeno je bilo davati djeci imena koja narušavaju javni red i vrijeđaju nacionalne osjećaje, imena koja potječu od zemljopisnih te ona koja bi na bilo koji način ukazivala na hrvatsko ili slovensko porijeklo djece. Evo jednoga primjera koji opisuje kako su se talijanske vlasti odnosile prema roditeljima koji su htjeli dati djetetu hrvatsko ime. Doktor Gabršček iz Gorice htio je dati svome djetetu ime Boris. Vlasti su ga odbile uz priopćenje da to nije talijansko ime. On je pokušao dokazati da se Boris zove bugarski kralj s kojim je Italija bila u najboljim vezama. No uzalud. Sina su mu krstili imenom Vittorio. Nakon toga su ga 1933. optužili da je 1921. djelovao protiv talijanske vlasti jer je htio dati svome sinu slavensko ime. Dobio je opomenu uz dvije godine redarstvenog nadzora.⁷⁸ S obzirom na to da oni koji su bili zaduženi za mijenjanje hrvatskih i slovenskih imena nisu imali nikakvih valjanih kompetencija, istarski je narod dobivao imena koja su bila neupotrebljiva. Paolo Parovel u svojoj knjizi *Izbrisani identitet* donosi popis prevedenih imena koji se koristio kao podsjetnik u matičnim uredima. Navest ćemo nekoliko primjera iz njegove knjige kako bi predočili koliko su ta imena bila besmislena:⁷⁹

Agica – *Benigna, Bonina, Agata*

Aljoša – *Alioscia*

Alka – *Marcella*

Darko – *Diodado*

Dinko – *Domenico*

⁷⁸ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 156

⁷⁹ Parovel, Paolo. 1993. *Izbrisani identitet*, Pazin, Poreč, Pula. str. 106

Djuro – *Agricola*

Krešimir – *Cerscimiro*

Ljubo – *Amato*

Vera – *Fede*

Željko – *Desiderio*

Zlatko – *Aurelio*

Zvijezdana – *Stella*

O tome kako su vlasti postupale prilikom izmjene i zabrane slavenskih imena izvještavala je također *Istarska riječ*. U članku pod nazivom *Bezobrazluk prve vrsti* kritički se osvrće *Istarska riječ* na tu sramotnu rabotu i navodi sljedeće:

„Što se događa kod nas, to je ispod svake kritike. Naši vlastodršci idu tako daleko, da nam ne priznaju pravo, da prigodom krštenja dajemo svojoj djeci onakva imena, kakva mi izaberemo. Takvo što se ne dešava nigdje na svijetu.“⁸⁰

U nastavku članka iznosi se zanimljiv slučaj gospodina Starog iz Trsta, kojemu općinski tajnik nije dozvolio da svome sinu namjeni ime koje on želi. Na pitanje općinskoga tajnika koje ime želi dati svome sinu, gospodin Stari odgovara Miljenko. Općinski tajnik na to mu odgovara: „Miljenko?! To ime apsolutno ne smijete dati svojem sinu! Vi kao talijanski građanin morate dati svome sinu isključivo italijansko ime. Ako pak ne ćete, onda ću ja prevesti Miljenko u Emilio ili Emiliano!“⁸¹ Na primjedbu gospodina Starog da nikada neće dozvoliti da mu dijete krste talijanskim imenom, općinski tajnik je ponovio da nikako ne može dozvoliti ime Miljenko te da se, ako mu to ne odgovara, obrati državnom odvjetništvu. Gospodin Stari je nakon toga napustio općinu nekrstivši tako svojega sina.⁸²

O sličnom slučaju čitamo u dopisu iz Brguca, sela na sjeveru Istre. Seljak iz Brguca Antun Stanković htio je svome sinu dati ime Miloš. Na njegovo iznenađenje, čim je

⁸⁰ *Bezobrazluk prve vrsti*. *Istarska riječ*, br. 28, 1924., str. 5

⁸¹ Isto.

⁸² Isto.

izrazio svoju želju, općinski tajnik obratio mu se povišenim tonom upitavši ga: „Hoćete li s takvim imenom u Jugoslaviju?“⁸³ Na to mu je gospodin Stanković mirno odgovorio: „Ja sam došao da obavim svoju dužnost koju mi zakon nalaže. Na vama je sada da izvršite svoju dužnost. Ja više ne preuzimam nikakve odgovornosti, već odlazim.“⁸⁴ Tada mu je općinski tajnik zapriječio put, zatvorio vrata i stao pred njega te mu zaprijetio da će pozvati karabinjere koji će ga naučiti reda. Zatim je pružio gospodinu Stankoviću nekakav talijanski kalendar i naredio mu da iz njega izabere ime svome sinu. No, gospodin Stanković je i to odbio inzistirajući ponovno da svome sinu želi dati ime Miloš. Nakon daljnjega međusobnoga prepiranja složili su se za ime Branko. Dopis završava sljedećim komentaron: „Zar bi država propala da je upisao Miloš? Jadna mu majka.“⁸⁵

U dopisu iz Savičente saznajemo da su u zabrani davanja slavenskih imena novorođenčadi sudjelovali i svećenici. Naime, Josip Petrović je općinskom tajniku rekao da svome sinu želi dati ime Stojan Petar. Općinski tajnik odbio je zapisati to ime uz prigovor da mu je to ime nepoznato te mu je predložio ime Felice-Aldo. Budući da se nisu mogli dogovoriti, općinski tajnik je poslao jednoga službenika kod tamošnjeg svećenika da se informira može li gospodin Petrović svome sinu dati ime Stojan-Petar. Svećenik je zatim poslao pismo tajniku u kojemu je naveo „da ne blati svoje knjige sa takovim imenima, koja uopće ne postoje u Italiji!“⁸⁶ Pročitavši to pismo, općinski tajnik je gospodinu Petroviću rekao da je isključena svaka mogućnost da se njegovu sinu namijeni ime Stojan Petar. Gospodin Petrović je na to planuo i uzvratio: „Učinite kako vam drago. Ja ću radije svoje dijete odnijeti kući bez krsta, nego da mu dajem ime Aldo-Felice. Neka vam bude na duši.“⁸⁷

Kako je narod reagirao na ovakvo postupanje talijanske vlasti najbolje pokazuje dopis iz Čićarije u kojemu mještani, komentirajući slučaj Antuna Stankovića pišu sljedeće:

„Radi toga izjavljujemo, mi općinari, da ćemo kod prvog sina, što nam ga bude Bog dao, nadjeti mu lijepo i prekrasno narodno ime Miloš. A drugome Bogdan i sve tako

⁸³ *Iz Brguca*. Istarska riječ, br. 12, 1925., str. 2

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ *Iz Setvinčenata*. Istarska riječ, br. 9, 1927., str. 2

⁸⁷ Isto.

redom: Dušan, Dragan, Radovan, Miljenko (...). A našim kćerkama Danica, Danica, Nevenka, Slavka, Vera (...). Na koncu ćemo sve ljepša i ljepša narodna imena tražiti za našu predragu djecu.“⁸⁸

Na isti slučaj reagirali su i mještani Račje Vasi te su, obraćajući se direktno talijanskim vlastima, naveli u dopisu:

„Zavirite do nas pa ćete vidjeti i čuti da mi svejedno nazivljemo našu djecu s imenom Miloš. Tako će se oni i zvati dok im je suđeno da hodaju po ovoj tužnoj zemlji. Ako niste htjeli upisati ime Miloš, vi niste zato zatrli u to lijepo ime. Našu narodnu dušu i naša lijepa narodna imena nećete zatrti, dok u nama vrije slavenska krv.“⁸⁹

Prema tome, vidimo kako je narod odbijao prihvatiti takav zakon. Iako su njihovoj djeci bila dodijeljena talijanska imena, roditelji su u vlastitom domu svoju djecu odgajali u slavenskome duhu te svojoj djeci davali slavensko ime. Naravno da su vlastima smetala hrvatska i slovenska krsna imena jer su upravo ona održavala materinji jezik. Treba naglasiti kako je ovaj postupak obuhvatio čak i poginule austrougarske vojnike, čiji su križevi umjesto izvornih nosili talijanska imena.⁹⁰ *Kraljevskim dekretom 1238* od 9. srpnja 1939. potpuno se zabranjuje davanje stranih imena (hrvatska i slovenska) svim novorođenima na području Julijske Krajine, pa tako i u Istri. Takvi zakoni i postupci doveli su do potpunoga brisanja hrvatskih i slovenskih imena koja su stoljećima bila upisana u matične knjige.

5.2. STANJE PRIJE FAŠISTIČKOGA ZAKONODAVSTVA O PREZIMENIMA

Potalijančivanje prezimena započelo je već 1919., služeći se austrijskim zakonom koji je tada još bio na snazi u anektiranim područjima. Austrijski zakon od 5. lipnja 1826. godine dopuštao je preinaku prezimena na osobni zahtjev po kojemu su počevši

⁸⁸ *Iz Ćićarije*. Istarska riječ, br. 14, 1925., str. 3

⁸⁹ *Iz Račje Vasi*. Istarska rijel, br. 37, 1925., str. 2

⁹⁰ Isto. str. 105

od 1866. za rješavanje takvih molbi bile zadužene pokrajinske političke vlasti.⁹¹ Dakle, na temelju toga zakona bile su odobrene molbe za promjenu prezimena između 1919. i 1923. Većinom je tu bila riječ o skupini iredentista koji su bili iskrene pristaše novoga talijanskoga režima. Međutim 1923. *Kraljevskim dekretom br. 2013.* na nove provincije prošireni su propisi talijanskoga matičnoga ureda, a oni austrijski prestali su vrijediti. Tako sljedeće godine uređenje matičnih knjiga iz crkve prelazi u zasebne matične urede i pitanja mijenjanja prezimena se rješavaju na temelju talijanskoga zakona, za koji je, u odnosu na onoga austrijskoga, bio propisan dosta visok iznos. Takav postupak talijanskim vlastima u Istri nije odgovarao, jer su u što kraćem roku htjeli potalijančiti sva hrvatska odnosno slovenska prezimena na tome području. Stoga je bilo potrebno provesti novi zakon o prezimenima. Ipak, iredentistički nastrojeni istarski načelnici i prije donošenja takvoga zakona su za svoje općine sastavili popis svih hrvatskih prezimena na vlastitim područjima. Primjerice, labinski načelnik Pier Domeco Schiavi već je 1921. povjerljivim rješenjem br. 5672 sastavio popis hrvatskih prezimena i odredio im talijanski oblik. Zatim nalaže svim župnim uredima i školama u svojoj općini da u buduće moraju upotrebljavati talijanizirani oblik prezimena. Zahtjeva da se uvijek mora izbjegavati „*ch i č i tako prezimena oslobode nakaza, što su ih za posljednjih desetljeća uveli slavenski politikanti*“.⁹² Tek od 10. siječnja 1926. izlazi *Kraljevski dekret br. 17* o promjeni prezimena u Južnom Tirolu kojim se utvrđuju posebna pravila besplatnoga vraćanja i svođenja prezimena u talijanski oblik. Puljski prefekt Cassini želi taj zakon protegnuti i na Istarsku pokrajinu pod izlikom da u Istarskoj pokrajini ima puno iskonski talijanskih prezimena, koja su se tijekom austrijske vladavine izmijenila, pa bi narod rado htio vratiti svoje nekadašnje prezime. Brisanje narodnih prezimena je, dakle, najprije započelo u talijanskoj pokrajini Trento, a puljski prefekt Cassini pričekao je godinu dana da vidi uspjeh zakona na tom području. U travnju 1927. taj će zakon napokon biti protegnut i na Istarsku pokrajinu. Treba napomenuti da se navedeni zakon u Južnom Tirolu odnosio samo na Nijemce koji su živjeli na tom području, a 1927. protegnut je i na pokrajine u kojima žive Hrvati i Slovenci, tj. na puljsku pokrajinu (Istra), kvarnersku (Rijeku s otocima), tršćansku, zadarsku i goričku.

⁹¹ Mezulić, Hrvoje. Jelić, Roman. 2005. *O talijanskoj upravi u Istri i Dalmaciji: 1918. – 1943.: nasilno potalijančivanje prezimena, imena i mjesta*, Zagreb, str. 64

⁹² Isto. str. 65

5.3. ZAKON O PROMJENI PREZIMENA PROTEGNET NA POKRAJINU TRENTO

Kraljevski dekret br. 17 od 10. siječnja 1926. donosi odredbe „o uspostavi u talijanski oblik obiteljskih prezimena u trentinskoj pokrajini.“⁹³ Zakon je imao samo tri člana.

ČI. 1. govori o vraćanju nekadašnjih talijanskih i latinskih imena i prezimena koja su bila prevedena na tuđi jezik ili iskrivljena tuđim pravopisom. Stoga će sve obitelji trentinske pokrajine ponovno dobiti izvorno svoje prezime u talijanskom obliku. „Jednako će se tako vratiti u talijanski oblik prezimena, koja potiču od imena mjesta, a koja su bila prevedena na drugi jezik ili bila iskrivljena tuđim pravopisom, a također i plemićki naslovi prevedeni ili svedeni na netalijanski oblik.“⁹⁴

Zakonsku odredbu izricao je prefekt, a ona se morala objaviti u službenom listu *Gazzetta Ufficiale* i unositi u registre matičnog ureda. Onaj tko se protivio ovoj zakonskoj odredbi, bio je kažnjen novčanom kaznom od tadašnjih 5000 lira.

ČI. 2. „dopušta se promjena prezimena tuđeg i tuđinskog porijekla u talijanski oblik, ali samo na molbu stranke.“⁹⁵

ČI. 3. „nalaže da se odredbe čl. 1 i čl. 2 mogu kraljevskim dekretom protegnuti na druge pokrajine Italije. U slučaju da prefekt određene pokrajine želi taj zakon protegnuti na svoj teritorij, ministar pravosuđa dat će upute prefektu za provedbu toga zakona.“⁹⁶

Da bi se zakon uspješno proveo, zadatak je prefekta trentinske pokrajine najprije bio sastaviti popis svih prezimena koja se moraju preinačiti u talijanski oblik. Nakon toga, njegov je zadatak bio svakoj toj obitelji uputiti zakonsku odredbu o preinaci prezimena. Odredba je vrijedila za sve članove obitelji i kućanstva. Prefektova odluka je bila konačna, i pravo na žalbu nije imao nitko. Po stupanju na snagu Trentinskog zakona, fašističke su vlasti Julijske Krajine počele raditi na tome da se takav zakon protegne i na njihova područja.

⁹³ Isto. str. 67

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ Isto. str. 68

5.4. TRENTINSKI ZAKON PROTEGNET NA ISTARSKU POKRAJINU

Rad fašističkih vlasti da zakon o promjeni prezimena bude protegnut i na Istarsku pokrajinu urodio je plodom. 7. travnja 1927. Viktor Emanuel III. objavljuje *Dekret br. 494*, kojim se trentinski zakon o prezimenima proteže na čitavu Julijsku Krajinu, a samim time dakle, i na Istru. Prema riječima fašističke vlasti u Istri koje su polazile od ničim dokazane pretpostavke da su na tom području nekada bila čista latinska i talijanska prezimena „osjećala se potreba da se dadu zakoni kojima bi se regulirala promjena prezimena u talijanski oblik.“⁹⁷ Prema njihovu mišljenju ta su se iskonski talijanska i latinska prezimena aktivnošću nekadašnje austrijske vlasti i njihovih svećenika s vremenom izobličila prevođenjem na netalijanski oblik i dodavanjem nastavka -ić, -vić i sl. Zato je prvi član *Zakona* nalagao obvezatnost promjene tih prezimena. Drugi je član *Zakona* davao samo mogućnost promjene tuđih i tuđinskih prezimena i to samo na zahtjev nositelja prezimena. Iz toga se može zaključiti da su hrvatska i slovenska prezimena spadala pod drugi član *Zakona*, jer su se upravo ona smatrala tuđim odnosno tuđinskim. Prema tome, niti jednom hrvatsko i slovensko prezime u Istri nije smjelo biti promijenjeno bez zahtjeva ili dozvole pojedinca. A to je naglasio i sam ministar pravosuđa Alfredo Rocco koji je svojim pismom upućenome talijanskim prefektima upozorio na razliku između drugoga i prvoga člana *Zakona*:

„Drugi član zakona dopušta pretvaranje u talijanski oblik samo na molbu zainteresiranoga. Radi se o običnoj mogućnosti, pa se ima kloniti svakog prisiljavanja ljudi, da se posluže propisom čl. 2. iznad svega se ne preporuča, da se novinskom propagandom vrši pritisak na zainteresirane osobe.“⁹⁸

Iako je ministar Rocco jasno naglasio razliku između čl. 1. i čl. 2. te izričito napomenuo da se ne smije vršiti pritisak na stanovništvo, istarski se prefekti nisu odazvali ovom zahtjevu te su svim silama odmah po stupanju na snagu zakona o promjeni prezimena nasrnuli na svakoga tko je nosio slavensko prezime. U cilju da u potpunosti izbrišu sva slavenska prezimena na području Istre, ta su prezimena bila

⁹⁷ Dukovski, Darko. 1998. *Fašizam u Istri 1918. – 1943.* Pula., str. 248

⁹⁸ Mezulić, Hrvoje. Jelić, Roman. 2005. *O talijanskoj upravi u Istri i Dalmaciji: 1918. – 1943.: nasilno potalijančivanje prezimena, imena i mjesta*, Zagreb, str. 71

uvrštena pod prvi član *Zakona*. U nastavku ćemo pokazati kako se u praksi primjenjivao taj zakon u Istri.

5.5. PROVOĐENJE ZAKONA

Za sam način rada na mijenjanju prezimena, istarski je prefekt Robeto Rizzi na temelju uredbe uz trentinski zakon naredio načelnicima svih istarskih općina da sastave i pošalju popis istarskih prezimena.⁹⁹ Prefekt je zatim taj popis slao savjetodavnoj komisiji stručnjaka koja je na svoju ruku mijenjala hrvatska i slovenska prezimena. Taj se popis prezimena objavljivao u obliku brošure u istarskim novinama koje su izlazile na talijanskome jeziku (*Lazione, Gazzetta Ufficiale*). Budući da se u Istri talijanske novine nisu čitale, istarski prefekt odlučuje popis objaviti u *Istarskoj riječi*. Tadašnji urednik *Istarske riječi* Ivan Stari postepeno je objavljivao popis talijaniziranih istarskih prezimena od 12. travnja do 27. srpnja 1928.¹⁰⁰ Popis u *Istarskoj riječi* sadrži 3 560 prezimena pisanih mletačkom grafijom u prvom stupcu, dok se u drugome stupcu nalaze odgovarajući talijanizirani oblici istih. U uvodnome dijelu je urednik objavio dekret i njegov sadržaj a zatim se osvrće na razloge zbog kojih tiska popis istarskih prezimena:

„U smislu prve točke ovog ministarskog dekreta već se kod svih naših prefektura radi okolo sastavljanja jedne liste, koja ima da obuhvaća sva prezimena svake pojedine pokrajine, koja treba službeno pretvoriti u talijanska prezimena. Prefektima stoji kod toga rada uz bok jedna komisija sastavljena od različitih lica, koja određuju nova prezimena. Od svih tih komisija, jedino je puljska komisija tj. ona koja je obrazovana u Puli kod puljske prefektore do sada dovršila svoj rad. Ona je sastavila već listu prezimena, koja treba promijeniti u talijanski oblik. (...) Svako komu je prezime promijenjeno, primit će jedan dekret sa strane prefekta, u kojem mu je saopćeno novo prezime. Kad je promjena imena postala pravomoćna, tj. kad nije uložio rekurz ili mu je rekurz odbijen, istom onda je njegovo prijašnje prezime promijenjeno u novo prezime. Započet ćemo danas s objavljivanjem liste koju je sastavila puljska komisija kod istarske prefektore u Puli.“¹⁰¹

⁹⁹ Nosić, Milan. 2010. *Talijanizacija istarskih prezimena*. Rijeka. str. 9

¹⁰⁰ Isto., str. 10

¹⁰¹ *O promjeni prezimena*. Istarska riječ, br. 15, 1928., str. 1

Redakcija *Istarske riječi* zatim ironično komentira popis prezimena: „*Mislimo da ja ta lista u mnogim pogledima i u mnogom pravcu interesantna, dapače izvanredno interesantna.*“¹⁰² Evo nekoliko primjera starih i novih prezimena koja su objavljena na popisu *Istarske riječi* (slika br. 4):

Promijena prezimena	
(Nastavak.)	
Slovo C.	
<p>Cabran u Ciabran Cacich u Caci Caglic u Cagli Cah u Saechi Caiapech u Caiapi Caich u Caicci Cajna u Zaina Calagaz u Calagà Calaz u Calza Calech u Calei Caleb u Calebi Calligarich u Calligaris Calister u Callisti Calomarcovich u Calomarco Câmaliich u Camali Camenarovich u Camenaro Cancellarich u Cancellari Cancianich u Canciani Canfarelich u Canfarelli Caravanich u Caravani Carboncich u Carboni Carich u Carì Carlich u Carli Carlovich u Carloni Carusich u Carusi Casalaz u Casali Castalinich u Castalini Castèllich u Castelli Catarincich, Katarincich u Catarini</p>	<p>Cocich u Corci Codacovich u Codareo Codjan u Codan Codrich u Codri Cognitz u Cogni Cok u Zocchi Colarich u Collari Coler, Koler, Kolar u Colle Colich, Collich u Colli Colinas u Colnassi Comalich u Comali Comandich u Comandini Compost u Composti Consich u Consi Consolich u Consoli Contich u Conti Cop u Coppi Copaitich u Copati Copich u Coppi Cordich u Cordi Corelich u Corelli Corelovich u Corello Coren, Koren u Coreni Corenich u Coreni Corich u Cori Corlevich u Corlevi Corlovich u Cortoni Corsig u Corsi Cos, Coss, Coos u Cossi Cos-Micot u Cossi-Micotti Cos-Nosovich u Cossi-Nosco Cosetich u Cosetti Cossich u Cossi Coslanich u Cosliani Coslan u Cosllani</p>

Slika br. 5: Primjer popisa talijaniziranih istarskih prezimena u *Istarskoj riječi*

Izvor: <https://ino.unipu.hr/data/istarskarijec/1928/19.pdf>

(pristupljeno: 6. 4. 2023.)

Kako je savjetodavna komisija nesavjesno radila kod vraćanja prezimena u prvotni talijanski oblik najbolje ćemo pokazati na primjeru prezimena *Dujanić, Horvat i Knezović*, koja nikako nisu mogla biti talijanskoga oblika jer su nastala od starih hrvatskih imena *Duje, Hrvoje i Knez*. Prezime *Dujanić* postalo je *Doiani*, *Horvat* postaje *Crovati*, *Knezović* postaje *Nesso*. Do još većega apsurdna došli smo analizirajući rad tršćankse i puljske savjetodavne komisije. Rezultate smo predočili u tablici.

¹⁰² Isto. str., 2.

PREZIME ¹⁰³	TRŠĆANSKA PROVINCIIJA ¹⁰⁴	PULJSKA PROVINCIIJA ¹⁰⁵
Babich	<i>Balbi</i>	<i>Babici</i>
Cac	<i>Ciani</i>	<i>Ciaci</i>
Davidovich	<i>David</i>	<i>Delavide</i>
Francovich	<i>Franconi</i>	<i>Franco</i>
Gembrecich	<i>Gembrini</i>	<i>Gembressi</i>
Horvat	<i>Rovatti</i>	<i>Crovato</i>
Imasek	<i>Giani</i>	<i>Giansi</i>
Karlovich	<i>Carli</i>	<i>Carlioni</i>
Leban	<i>Libiani</i>	<i>Lembano</i>
Mamilovich	<i>Mameli</i>	<i>Mamilli</i>
Nincevich	<i>Ninchiatti</i>	<i>Ninchi</i>

(Tablica 3: *Popis preinačenih prezimena u talijanski oblik Tršćanske i Puljske krajine*)

Prema podacima iz tablice možemo zaključiti kako je jedna obitelj imala dvije potpuno različite inačice prezimena. Tako je nastao apsurd da su članovi iste obitelji imali dva različita prezimena. Dakle, savjetodavna komisija koja je bila zadužena za preinaku prezimena nije bila ni najmanje stručna a to upravo dokazuju navedeni primjeri u tablici. Kako je savjetodavna komisija radila i do kojih je zaključaka došla dokazuje i pismo istarskoga prefekta Enricea Cavaliera poslano 6. ožujka 1928. U pismu prefekt spominje komisiju koju je sam sastavio i koja je ustanovila da je 70 % tih prezimena u Istri bilo u vrijeme austrijske vladavine nasilno deformirano u slavenski oblik, stoga im se u najkraćem vremenu mora vratiti u talijanski oblik.¹⁰⁶ Zatim da ima još 10 % prezimena koja nisu talijanskog porijekla, već da su to venecijanska, furlanska i dalmatinska prezimena te da je 20 % prezimena stranog porijekla, većinom njemačka.

¹⁰³ Primjeri navedenih prezimena preuzeti su iz knjige *Nosić, Milan. 2010. Talijanizacija istarskih prezimena. Rijeka. str. 11 – 78*

¹⁰⁴ Primjeri navedenih prezimena preuzeti su iz knjige *Parovel, Paolo. 1993. Izbrisani identitet, Pazin, Poreč, Pula. str. 37 – 50*

¹⁰⁵ Primjeri navedenih prezimena preuzeti su iz knjige *Nosić, Milan. 2010. Talijanizacija istarskih prezimena. Rijeka. str. 11 – 78*

¹⁰⁶ Mezulić, Hrvoje. Jelić, Roman. 2005. *O talijanskoj upravi u Istri i Dalmaciji: 1918. – 1943.: nasilno potalijančivanje prezimena, imena i mjesta*, Zagreb, str. 79

Prema ovom što je komisija ustanovila čini se da Hrvata i Slovenaca nikada nije ni bilo u Istri.¹⁰⁷ Stoga je komisija svako hrvatsko i slovensko prezime svrstala pod propis čl. 1. zakona gdje zapravo nikako ne pripada. Kao što je već rečeno, prvi član *Zakona* nije se odnosio na slavenska prezimena, ako ne bi bilo dokaza da je do tog oblika prezimena došlo nasilnom promjenom prvobitnoga talijanskoga prezimena. Imajući u vidu rad savjetodavne komisije, može se zaključiti da je talijanizacija istarskih prezimena izvršena veoma loše. Komisija je izvorno hrvatskim prezimenima nekoliko glasova nadodala ili oduzela te tako izvršila preinaku koja je bliska talijanskom jeziku. Prema takvoj ustaljenoj shemi mijenjala su se i slavenska imena. U krajnjem slučaju ona bi bila prevedena (Zvijezdana – *Stella*). Povijesna istraživanja koja bi otkrila je li neko od tih slavenskih prezimena imalo u sebi talijanske korijene nikada nisu ni bila izvršena. Sve i kad bi netko predao molbu perfekt bi mu izdavao odluku po prvom članku *Zakona* jer se hrvatska prezimena nisu smatrala stranima. Ona su za talijanske vlasti bila izdeformirana prezimena i mijenjala su se po službenoj dužnosti.

Važno je napomenuti da su i prilikom mijenjanja prezimena fašističke vlasti postupale oštro prema hrvatskim svećenicima. Za njihova su prezimena fašističke vlasti formirale poseban popis koji je bio poslan karabinjerima s nalogom da nadziru služe li se svećenici novim dodijeljenim prezimenima.¹⁰⁸ Ako svećenici to ne bi radili, protiv njih se podnosila prijava nadležnom sudu radi kaznenoga postupka. Osim raznih pritisaka, fašističke su vlasti pokrenule i promidžbenu-prijeteću kampanju u kojoj je na čelu bio tršćanski *Il Piccolo di Trieste*. Tko nije promijenio prezime, nailazio je na brojne poteškoće. No unatoč svemu tome, većina ljudi nije htjela čuti ništa o tome zakonu, sve dok pritisak fašističkih vlasti nije postao neizdrživ. Ipak, veliki je broj ljudi slao pritužbe prefektu da im se ne izmjeni očinsko prezime. No rezultat je uvijek bio negativan uz priopćenje prefekta da je dekret definiran i da se stoga ne može izmijeniti. Drugi su pak u pritužbama tražili prezime drugačije od onoga koje mu je dodijelila savjetodavna komisija. Nekome je primjerice bilo prezime *Nemarnik* a savjetodavna komisija mu je promijenila ime u *Nemarini*. No podnositelj žalbe je napomenuo da je njegovo ime i prema novom obliku slavensko jer sadrži slavensku riječ „nema“, stoga mu je prefekt predložio novi oblik: *Demarini*.¹⁰⁹ Ipak tkogod bi pokušao na sve načine

¹⁰⁷ sto.

¹⁰⁸ Isto., str. 103.

¹⁰⁹ Isto., str. 109

dokazati da je njegovo prezime nesumnjivo slavenskoga porijekla i napomenuo razliku između čl. 1. i čl. 2. zakona, bio bi odbijen. Zanimljiv je slučaj obitelji *Herceg* iz Kopra koja je predala molbu da se njihovo prezime izmijeni u *Ercelli*.¹¹⁰ Prefekt im je izdao dekret po čl. 1. a ne po čl. 2. zakona. Obitelj Herceg na to piše prefektu da njihovo prezime ne može biti izmijenjeno po čl. 1. zakona jer se ne radi o prezimenu koje je prvobitno bilo talijansko ili latinsko, nego se mora mijenjati po čl. 2. zakona, koji nalaže promjeni tuđih ili tuđinskih prezimena na molbu stranke. Ovaj slučaj je značajan po tome što su fašističke vlasti, i kada je netko predao molbu, postupale po članku br. 1. zakona, jer bi molba kao takva upućivala da staro prezime, u ovom slučaju Herceg, nije bilo talijanskoga porijekla, a to bi se protivilo fašističkoj ideologiji da su svi Istrani nekada bili rimske krvi, ali su ih u Slavene pokrtili Austrija i slavenski svećenici.

Drugi značajan slučaj je onaj obitelji Vratović iz Pule. Njima je savjetodavna komisija dodijelila prezime *Frattoni*.¹¹¹ Međutim, obitelj je uložila žalbu na državni savjet u Rimu. Obitelj Vratović je utvrdila da njihovo prezime nikada nije bilo talijansko, nego da je pod tim prezimenom obitelj doselila u 16. stoljeću iz Dalmacije. Uz žalbu su priložili dokaze i zahtjev da se dekret kao nezakonit mora poništiti. Nadležni je upravni sud njihovu žalbu prihvatio i obitelj je zadržala svoje prezime. Ovaj slučaj značajan je po tome što je to bio jedini takav slučaj.

Dekreti kojim su se mijenjali prezimena, slani su u Rim postupno, kako su postajali sve brojniji. U razdoblju od 1929. do 1937. poslano je 16 822 dekreta. No rad na mijenjanju prezimena se nastavio i nakon toga. To nam potvrđuju dekreti iz 1943. Kada govorimo o broju promijenjenih prezimena u puljskoj pokrajini, preko 115 000 stanovnika u Istri ne nosi više vlastito prezime.¹¹² Ako uzmemo u obzir Trst, Goricu i Rijeku, broj promijenjenih prezimena doseže čak preko 500 000.

Za promjenu krsnih imena ne postoje službene brojke, ali se sa sigurnošću može reći da su se sustavno nastavila mijenjati kao i u slučaju prezimena. Zbog obvezne matične provjere kojom se uspijevalo mijenjati i imena odraslih, ta je rabota i po pitanju imena bila zasigurno nemilosrdna.

¹¹⁰ Isto., str. 102.

¹¹¹ Isto., str. 114

¹¹² Isto., str. 116.

Cjelokupna je ova manija vrlo jasno opisana i opravdana u knjizi glavni sekretar fašističke stranke Alda Pizzagalli pod nazivom *Za talijanstvo prezimena u Tršćanskoj provinciji*, objavljene u lipnju 1929. Na početku knjige Pizzigalli ističe kako je grad Trst nacionalno vrlo heterogen. Ta etnička raznolikost grada proizlazi kako tvrdi, iz toga što je Trst kao trgovački grad na svoju stranu doveo raznorodno stanovništvo iz čitave Austrije, koje je talijanska nadmoćnija kultura prihvatila kao svoje i danas se ono osjeća samo talijansko. Aldo Pizzagalli stoga zaključuje da je Italija u anektiranim krajevima zatekla narod koji je „kulturno i narodnosno talijanski“¹¹³, ali s prezimenima koja su slavenska. Zatim će se osvrnuti na njihov postanak, pa će iznijeti već ustaljenu tezu o tome kako su nekad čista talijanska prezimena postala slavenska lukavo smišljenim planom slavenskih svećenika, koji su ta nesumnjivo čista talijanska prezimena nagrdili nastavcima -ić, -vić i sl., te prevodili talijanska imena na hrvatski odnosno slovenski. Kako bi tu tezu i opravdao Pizzagalli će iznijeti i drugu tezu u kojoj su slavenski svećenici, bez znanja austrijske vlasti, u čijoj su službi bili, davali njihovim prezimenima nastavke -ić i dr.¹¹⁴ To se sve naravno odvijalo i bez znanja Italije, koja bi zasigurno strogo protestirala protiv takve rabote. Ako pobliže analiziramo ove besmislene teze, one zapravo govore sljedeće: da je nekulturne slavenske barbare, kako on naziva Hrvate i Slovence, asimilirao nadmoćniji talijanski narod do te razine da su danas svi stanovnici Julijske Krajine po osjećaju Talijani. Samo još nose ta barbarska slavenska imena i prezimena. A to bi značilo da su Slaveni, taj nekulturni i barbarski narod, uspjeli nagrditi sva ta imena i prezimena Talijana, koji su godinama prije svjetskog rata imali sav kulturni i gospodarski život u vlastitim rukama.¹¹⁵ U takav neprirodan slijed događaja zaista je nemoguće povjerovati.

U knjizi se Pizzagalli osvrće i na rad savjetodavne stručne komisije i navodi kriterije koje je ustanovila pri svođenju odnosno redukcije imena i prezimena na talijanski oblik:

- „da se pod redukcijom ponajviše podrazumijeva fonetska prilagodba ili pak očuvanje zvučnosti prezimena
- da se, kada to ima značenja, može pristupiti prevođenju prezimena

¹¹³ Isto., str. 96

¹¹⁴ Isto., str. 98

¹¹⁵ Isto.

- da se samo svođenje strane grafije u talijansku ima primjenjivati jedino kada je to dostatno za davanje talijanskoga oblika
- da se strani predmetci (prefiksi) i nastavci (sufiksi) imaju neumoljivo odbaciti
- da se na poslijetku, treba zadovoljiti prvim korakom redukcije, kada ovaj dostaje postizanju očitog talijanskoga oblika, ali da se bez premišljanja proslijedi i dalje, kada je u svrsi neophodno¹¹⁶

Zatim objašnjava „da se pri svođenju mora pribjeći starome gramatičkom oruđu: aferezi, sinkopi, epentezi, sinerezi, metatezi. Tvrde glasove i kombinacije suglasnika neuobičajene u našem jeziku, valja omekšati ili vješto izbjeći metatezom. Putem pak dvostruke igre metateze, od jednog neljepog prezimena kao Terdislavich, dostiže se do skoro veličanstvenoga Terdoslavi. Slavenki nastavci kao -ich, -cich i -vich bivaju poslani preko granice, da bi se zagubio ikakav mogući odjek, nepromijenjene pak niti jednome jedinome dočeku u -ci, vidjesmo proslijediti ih u najprikladnije deminutive -ini, -elli, -etti.¹¹⁷ Tako je primjerice prezime Lanic postalo *Lussini*, Berentic – *Bernetti*, Limbetic – *Limbetti* i sl. Kometirajući tako vraćanje tobože nekadašnjih talijanskih imena i prezimena, Pizzagalli navodi: „Baš je sretan bio onaj slovenski pučanin koji je, zovući se Vittorio a prezimenom Kralj postao Re Vittorio!“¹¹⁸, zbog toga što se tadašnji talijanski kralj zvao *Vittorio*.

Treba naglasiti da je Pizzagallijeva knjiga bila glavni priručnik fašističke vlasti koja je slavenska prezimena nesavijesno izmijenila, jer je upravo ona sadržavala zakonske tekstove i popise svih prezimena, koja se moraju izmijeniti i koja su već bila izmijenjena. Knjiga također sadrži i tekst pisma ministra Rocca upućenoga svim prefektima od 20. travnja 1927. u kojem je navedeno da ne smije biti nikakvoga prisiljavanja na promjenu prezimena. Štoviše, on to jasno zabranjuje i naglašava da je svaki pritisak i promidžba putem tiska također strogo zabranjena. Ironično je da ova Pizzagallijeva knjiga krši svaku stavku toga pisma. Osim što u knjizi hvali fašističku stranku, on knjigu završava prijetećom porukom koja se odnosi na one koji nisu pohrlili promijeniti svoje prezime, a ta poruka glasi: „Pazite, doći će dan, kada ćemo s Vama

¹¹⁶ Parovel, Paolo. 1993. *Izbrisani identitet*, Pazin, Poreč, Pula. str. 26

¹¹⁷ Isto

¹¹⁸ Isto. str. 27

postupati kao s našim Slavenima, a onda jao Vama!“¹¹⁹ Iako ministar Rocco zabranjuje nasilje i samu promidžbu tiska u korist zakona o mijenja prezimena, Pizzagalli piše knjigu, koja predstavlja upravo sve ono što ministar Rocco izričito zabranjuje te je završava s prijetnjom svim onima koji se kolebaju oko promjene prezimena. Ta je prijetnja, naravno, bila upućena Hrvatima i Slovencima.

Slika br. 6: Naslovnica Pizzagallijeve knjige koja veliča potalijančivanje prezimena

Izvor: <https://www.kamra.si/it/elemento-multimediale/aldo-pizzagalli-2/>

(Pristupljeno: 13. 2. 2023.)

¹¹⁹ Mezulić, Hrvoje. Jelić, Roman. 2005. *O talijanskoj upravi u Istri i Dalmaciji: 1918. – 1943.: nasilno potalijančivanje prezimena, imena i mjesta*, Zagreb, str. 100

5.6. PROMIDŽBENO-PRIJETEĆA KAMPANJA TRŠĆANSKOGA LISTA *Il Piccolo*

Još i prije nego što je dekret o promijeni prezimena stupio na snagu u Julijskoj Krajini, tisak je pripremio silovitu promidžbeno-prijeteću kampanju koju je predvodio tršćanski dnevni list *Il Piccolo*. Budući da su rad navedenoga lista analizirali Hrvoje Mezulić i Romano Jelić u knjizi *O talijanskoj upravi u Istri i Dalmaciji 1918. - 1943.* u ovome ćemo se poglavlju pri analizi pisanja talijanskoga tiska povodom nasilnoga mijenjanja imena i prezimena na njihov rad i referirati.

Na početku je tršćanski list pisao o latinstvu anektiranih pokrajina Julijske Krajine. Da bi to i dokazali, u članku su pisali o stvaranju talijanske nacije, koja je prije 2000 godina započela u Rimu, pa do stvaranja duhovnih veza i jednoga jezika kroz vjekove. Zatim dalje navode da su tijekom seobe barbarskoga naroda (slavenskoga) nastala strana imena, koja su kasnije dobila „ljepšu formu“ (*Piccolo* od 31. ožujka 1927.), stoga zaključuju: „Da se to nije događalo došlo bi za nas do nepojmljive, apsurdne pojave, da bi se sačuvalo uz malo talijanskih mnogo imena egzotičnih, keltskih, grčkih, arapskih, hebrejskih, normanskih, slavenskih i drugih. Prezimena s egzotičnim biljegom, dok su rijetke iznimke, ne mute etnički karakter nekog kraja, ali kad tvore vrlo visok postotak, znak su opasnog zastoja u procesu nacionalnog ujedinjenja.“¹²⁰ Iz toga proizlazi da bi naši stanovnici Istre, Trsta i Gorice bili velika zapreka za nacionalno ujedinjenje Italije. Autor članka ide toliko daleko u dokazivanju latinstva tih pokrajina te tvrdi kako je tršćanska krajina nekada „bila sestrom u ropstvu pod tuđinskom vladavinom, a potom u oslobođenju, pa i sada joj je sestrom u misiji budne čuvarica na vratima domovine.“¹²¹ Također, početku su se autori ismijavali i iskazivali prezir prema slavenskim prezimenima i onima koji nisu htjeli dobrovoljno promijeniti vlastito prezime. Nazivali su ih „plašljivcima i neodlučnima, ljudima s glupim predrasudama“¹²² (*Piccolo* od 10. travnja, 1926.).

Pošto je dekret o promjeni prezimena stupio na snagu u Julijskoj Krajini, ponovno je osvanuo članak o dokazivanju latinstva anektiranih pokrajina. Ponovno se autor osvrće na tršćansku krajinu i uspoređuje Trst s talijanstvom Rima, Firenze, Bologne od kojih se razlikuje samo u „zaista prekomjernoj i zapanjujućoj množini slavenskih i njemačkih prezimena koja prljaju stranice „Vodiča“, popise članova gradskih i intelektualnih

¹²⁰ Isto., str. 89

¹²¹ Isto., str. 89

¹²² Isto., str. 88

ustanova, izborne spiskove, natpise trgovina te trgovačkih i industrijskih poduzeća. Ne radi se tu više o neznatnoj hrpi egzotičnih prezimena trgovaca koji pripadaju tuđim zemljama, što je naravno za luku sa međunarodnim prometom, nego o pravom i istaknutom mnoštvu građana najistaknutijih po rođenju, po odgoju, po uvjerenju, kojima su prikrapana kakofonička prezimena neprijatne disonance, sa zvukom oporim za slatki talijanski izgovor, zbog škripe i piske konsonanata, kao i zbog dočeka na -ić, -vić, i -čić, koji daju dojam kihanja. Traženi i sad dobiveni zakon o promjeni prezimena oprat će sa lica lijepog Trsta tu nečist, koja umanjuje njegov latinski lik i kalja mu dugovnu čistoći.“¹²³ (*Il Piccolo* od 10. travnja 1927.). Prema navedenome slavenska prezimena predstavljaju nacionalnu sramotu pa će se novim zakonom o promijeni prezimena napokon izmijeniti i vratiti im nekadašnji sjaj nadmoćne talijanske kulture.

Već poznata teza o tome kako su slavenski svećenici nekadašnja talijanska prezimena unakazili dodavanjem nastavaka -ić, -vić, -ović, osvanula je u članku pod naslovom *Talijanski oblik sa iskvarenim prezimenima*. Autor nastojeći opravdati tu tezu referira se na Ljudevita Gaja i navodi: „Mnoga prezimena i kod Talijana i u seljačkom slavenskom plebsu, izvedena su od imena svetaca rimske crkve. Nekoja od njih izgovaraju se od prilike kao i u talijanskom tako npr. Elia, Marcio, Mattia, Rossa, Zaccaria.... Slavenki svećenici i učitelji, slijedeći norme diktirane po Lodovicu Gaju iz Zagreba god. 1835., izmijenili su latinski pravopis, pišući ta imena Ilija, Marko, Roza, Zaharija.“¹²⁴ Prema toj tezi postalo je od *Ante-Antelić* a trebalo je biti Anti, od *Marko-Marković* a trebalo je biti Marchi.

Valja izdvojiti i članak od 29. veljače 1928. pod naslovom *Narodna inicijativa u Istri*. U članku s podnaslovom *Primjer Labina* ponosno se slavi talijanstvo Labina samo zbog toga što je tek nekoliko osoba na vlastitu inicijativu započelo pisati talijanskom grafijom. U nastavku istoga, autor tvrdi da u Istri nema Hrvata pa navodi: „Seljaci unutrašnje Istre, koji se služe zapravo jednim iskvarenim talijanskim narječjem, a ne slavenskim jezikom, nisu se nikada izjavili Hrvati, isto tako nisu se Morlaci, doseljeni u novije vrijeme iz Dalmacije, zvali Hrvatima, nego se općenito nazivaju Istranima.“¹²⁵

¹²³ Isto., str. 90

¹²⁴ Isto., str. 91

¹²⁵ Isto., str. 93

Ipak, unatoč svom tom pisanju i promidžbi zakona o promjeni prezimena, odaziva u Istri nije bilo. Stoga je prefekt u cilju da u što kraćem vremenu slavensko ime nestane, izdao „ureda radi“ dekrete o vraćanju prezimena na talijanski oblik svakoj pojedinoj obitelji.

Tršćanski list nije zaboravio komentirati i slavenska krsna imena. Tumačeći zakon o promjeni imena koja vrijeđaju nacionalne osjećaje, autor citira nekoliko imena kao što su primjerice *Cvetka*, *Malčika*, *Srećko*, *Gorazd*¹²⁶ (*Piccolo*, 18. travnja 1937.). Dakako pod pojmom „smiješna“ podrazumijevaju se slavenska imena te ona, kao i slavenska prezimena, vrijeđaju nacionalne osjećaje.

Pošto je tršćanski list započeo vlastitu promidžbeno-prijeteću kampanju, na njegovo je pisanje *Istarska riječ* reagirala riječima: „Prezimena koja se danas čuju u našem narodu niti su jednog lijepog dana pala s neba, niti su ih-kako to dosta neozbiljno tvrde oni neki tršćanski listovi - svorili popovi.“¹²⁷ Ona su nastala „iz duše našeg naroda.“¹²⁸ Zatim se u članku naglašava da postoje brojne knjige o tome kako su ta prezimena nastala, među kojima je primjerice rasprava Tome Maretića u kojoj se jasno može vidjeti da porijeklo naših prezimena seže još „iz najdubljih vremena, tako da su ta davno stečena prezimena“¹²⁹, prenesena od oca na sina „prava svetinja za svakoga, koji zna što je obraz“ te da ih zbog toga valja poštivati. Da je preinaka slavenskih prezimena u talijanski oblik nemoguća i apsurdna, članak pokazuje na primjeru prezimena Žukvarić: „Ako italijani mjesto Žukvarić napišu Sucuarich oni su od onog prvog imena napravili nešto treće, nešto sasvim različito. Oni su naprosto promijenili čitavo prezime, a to ne bi smijelo da bude.“¹³⁰ Osim toga, ne bi bilo pravedno ni da se prezimena koja imaju u sebi „tobože italijanski osnovu ili korijen sasvim potalijanče.“¹³¹ Stoga se u članku postavlja pitanje kako bi to izgledalo kad bi Hrvati zatražili da se ime velikoga talijanskoga pisca Dante pohrvati „jer to ime sadržava u svojoj osnovi čistu hrvatsku riječ dan.“¹³² Sukladno tome, članak na kraju napominje da se ne dira u narodna imena i prezimena, nego da se ima na umu da i Žukvarići i Žabarići mogu sa

¹²⁶ Isto.

¹²⁷ *Naša prezimena*. Istarska riječ, br. 42, 1926., str. 1

¹²⁸ Isto.

¹²⁹ Isto.

¹³⁰ Isto.

¹³¹ Isto.

¹³² Isto.

svojim prezimenima biti jednako dobri talijanski državljani kao što je dobar Talijan i vlasnik „*Piccola*“ senator Mayer.¹³³

6. STANJE U ISTRI U RAZDOBLJU OD 1937. – 1941.

Fašistička je vlast sustavno provodila nasilnu asimilacijsku politiku da u potpunosti iskorijeni slavenski živalj. Njihov pritisak nije jenjavao, ali nije jenjavalo ni odupiranje Slavena koje se počelo širiti i izvan granica. Fašistički je režim svojim nasiljem na anektiranim područjima izazvao val emigracija tamošnjega stanovništva, koje je u borbi za goli život bježalo u tadašnju Jugoslaviju. Stoga se borba za pravdu nastavila u Jugoslaviji gdje su se stvarale mnogobrojne organizacije oko kojih je bila okupljena istarska emigracija. I tadašnje su vlasti u Jugoslaviji izrazile zabrinutost za položaj Hrvata i Slovenaca Julijske Krajine. Stoga su počele vršiti pritisak nad Italijom, što je dovelo do potpisivanja sporazuma između Italije i Jugoslavije 1937., koji je trebao dati Hrvatima i Slovencima Julijske Krajine veća prava. Sporazum je u ime Italije potpisao grof Ciano i u ime Jugoslavije premijer vlade Milan Stojadinović. Tim se sporazumom Italija obvezala da će hrvatskoj i slovenskoj nacionalnoj manjini dozvoliti upotrebu njihovog materinjeg jezika, otvoriti tečajeve za hrvatski i slovenski jezik, dozvoliti izdavanje jednog ili više listova na hrvatskome i slovenskome jeziku te dopustiti održavanje kulturnih manifestacija i organizacija. No, navedena obećanja u tome sporazumu ostala su, kao i sva obećanja Italije, samo mrtvo slovo na papiru. Hrvatski i slovenski jezik ostao je i dalje zabranjen u crkvi. Nasilje nad svećenicima i dalje je nastavljeno a u zarobljeništvu je njihov broj samo nastavio rasti. Po pitanju slovenskih i hrvatskih jezičnih tečajeva nije učinjeno ništa. Štoviše, u čitavoj Julijskoj Krajini nije bio otvoren niti jedan dječji vrtić hrvatskoj i slovenskoj nacionalnoj manjini. Osim toga je i samostalno podučavanje djece materinjeg jezika u obitelji bilo strogo zabranjeno i kažnjavano. Kada su sva djeca pohrlila u škole u nadi da će napokon učiti svoj materinji jezik, pred njih su učitelji stavili knjigu pod naslovom *Novi Talijan*.¹³⁴ Tako je veliki broj djece ponovno ostao bez obuke na materinjemu jeziku. Da talijanske vlasti nikada nisu

¹³³ Isto.

¹³⁴ Radetić, Ernest. 1944. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, str. 258

imale namjeru ispuniti obećanja dokazuje i nova školska reforma koja je objavljena sredinom veljače 1939. Po toj se novoj reformi načelo opće naobrazbe talijanske škole temelji na „inspiracijama iz vječnih vrednota talijanskog plemena i kulture“¹³⁵, a to načelo isključuje svaki oblik podučavanja o jeziku i kulturi koja nije talijanska. Štoviše, novi je građanski zakonik od 1. srpnja 1939. nalagao da odgoj djece mora biti u duhu fašističke nacionalne ideologije, u suprotnom država ima pravo oduzeti roditeljima djecu.

Usprkos obećanjima, i dalje su bile zabranjene sve hrvatske i slovenske kulturne manifestacije. Ipak, fašističke su vlasti dozvolile gostovanje ljubljanske opere u Trstu. To je bila jedina kulturna manifestacija koja se u tome razdoblju održala. Odaziv Hrvata i Slovenaca na tu operu bio je golem, što je pokazalo da su svi pokušaji fašista s ciljem brisanja svakoga hrvatskoga i slovenskoga traga ostali bez uspjeha.

I posljednje obećanje koje se odnosilo na slobodu izdavanja slovenskoga i hrvatskoga lista ostalo je neispunjeno, no bilo je dozvoljeno opremanje knjiga. Najdraža knjiga istarskome življu bio je molitveni *Oče budi volja tvoja* biskupa Jurja Dobrile. Međutim, sloboda je kratko trajala jer je Italija, stupivši u rat 1940. zabranila i opremanje hrvatskih i slovenskih knjiga.

Prema tome, Italija ni do konca 1940. nije htjela priznati prisutnost slavenskoga življa u Julijskoj Krajini. Štoviše, dva dana nakon sporazuma, vođa fašista u Istri Giovanni Marracch napisa je u jednom talijanskom listu sljedeće:

„Slovinci i Hrvati neka si u pogledu obećanja danim u sporazumu ne utvaraju mnogo, jer u Julijskoj Krajini postoje samo Talijani i fašisti i nitko drugi.“¹³⁶

6.1. POBJEDA SLAVENSKOGA NARODA U ISTRI

Imena i prezimena nasilno su se mijenjala kako bi se stvorio privid da je narod Istre nesumnjivo talijanski. U svrhu toga krivotvorile u se i brojke tijekom popisivanja stanovništva. No, kada se 1940. približio rat s Jugoslavijom talijanske su vlasti, zbog nepovjerenja, točno trebale znati tko je Hrvat, tko Slovenac a tko Talijan, usprkos tome

¹³⁵ Isto. str. 259

¹³⁶ Isto., str. 263.

što su uporno tvrdili kako u Istri nema Hrvata i Slovenaca te da su svi oni zapravo rimske krvi.¹³⁷ Fašisti će u svrhu toga prirediti još jednu apsurdnu predstavu. U tajnosti će izvršiti popis stanovništva u Julijskoj Krajini koji prema njihovim uvjerenjima do sada nije ni postojao. No, po kojim kriterijima to učiniti? Po uporabnom jeziku nije bilo moguće jer je mnogo Hrvata, osobito mladih, govorilo ispravnim talijanskim jezikom, kao što je i mnogo Talijana govorilo hrvatski. Po imenu i prezimenu također nije bilo moguće jer su svi nosili talijanska imena i prezimena. Ni po prijašnjim slavenskim prezimenima nije bilo moguće odrediti narodnost jer su ih često nosili i pravi pravcati Talijani, a bilo je i Istrana Hrvata, kod kojih je ime zvučalo i bilo talijansko pa nije nikada ni bilo promjenjeno. Kako bi se uveo nekakav redu u cjelokupni sustav, Ministarstvo rata će narediti da se vojnici slavenskoga porijekla podijele u dvije grupe: *alloglotte* (inojezične) i *nonalloglote* (neinojezične). Dakle, pod tim se mislilo na drugojezične i nedrugejezične Slavene. Pod drugojezičnim su se smatrali i oni sumnjivih i prototalijanskih osjećaja. Takve naredbe poslane su svim prefektima anektiranih pokrajina. Nakon toga izlazi 1943. naredba da se izvrši selekcija svih vojnih oboznika slavenske narodnosti rođenih nakon 1918., u svrhu sprječavanja njihovoga dobrovoljnoga prelaženja na stranu Jugoslavije. U slučaju rata svi bi oni bili uhapšeni i odvedeni odmah u Italiju.

Iste godine dolazi do općeg ustanka naroda, osobito Hrvata i Slovenaca te se utemeljuje narodno-oslobodilački pokret (NOP). Narodu, kojemu se oduzeli ime i prezime protiv njegove volje znao je odmah da mu je tamo mjesto.¹³⁸ Njima se pridružila i nekolicina pravih istarskih Talijana koji su vidjeli da ih fašizam vrši teror nad Istarskim stanovništvom i koji su shvatili da na pošten i miran život u Istri imaju pravo i Slaveni jednako kao i oni.¹³⁹

7. STANJE NAKON DRUGOGA SVJETSKOGA RATA

Nakon Drugoga svjetskoga rata Istra doživljava velike promjene u kulturnome životu. Kao potlačen narod za vrijeme fašističkoga režima, dobili su sada kulturni život

¹³⁷ Mezulić, Hrvoje. Jelić, Roman. 2005. *O talijanskoj upravi u Istri i Dalmaciji: 1918. – 1943.: nasilno potalijančivanje prezimena, imena i mjesta*, Zagreb, str. 121

¹³⁸ Isto., str. 125

¹³⁹ Isto., str. 125

u vlastite ruke. Kultura i hrvatski jezik vratili su se u sve ustanove. Shodno tome, javlja se potreba i za novinama na hrvatskome jeziku. Među prvim listovima koji je tada zaživio bio je tjednik koji nosi ime *Hrvatski glas*. Radi se o tjedniku koji je izlazio u Bujama u kontinuitetu punih osam godina (1947. – 1955.). Naime, Buje su se u prvim poratnim godinama nalazile u složenoj političkoj situaciji. Po završetku Drugoga svjetskog rata savezničkim ugovorom o miru s Italijom, tzv. *Pariškim mirovnim ugovorom*, potpisanim 10. veljače 1947. Jugoslaviji je pripao veći dio Istre, dok je ostatak kao sporno područje koje je bilo uključeno istim, formirano u Slobodni teritorij Trsta (STT) te podijeljeno u dva dijela.¹⁴⁰ Dakle, STT su činile dvije zone: Zona A (Trst i okolica od Devina do Milja) pod angloameričkom, i Zona B (kotari Buje i Kopar) pod jugoslavenskom vojnom upravom.¹⁴¹ Stoga je ovaj list imao prvenstvenu ulogu pisati o životu stanovnika Bujštine koja se tada nalazila pod upravom međunarodnih snaga. Važno je napomenuti da se Bujština tijekom fašističke vladavine nalazila u teškom položaju jer je upravo na tome području nasilna talijanizacija bila izražena u najvećoj mjeri. Iz toga razloga, po završetku Drugoga svjetskoga rata malo je stanovnika na tome području znalo svoj materinji jezik.¹⁴² Na tome području nije bilo ni učitelja koji bi znao hrvatski jezik osim nešto svećenstva. Zbog toga je ovaj tjednik odigrao i značajnu preporoditeljsku ulogu jer je ovdašnjem stanovništvu donio nakon dugo vremena hrvatsku pisanu riječ.

Kroz osam godina izlaženja *Hrvatskoga glasa* izmijenilo se pet glavnih urednika. Prvi urednik bio je Ivan Turković, potom Ratko Perić (1950.), Anton Petretić (1951. – 52.), Ljubo Prosen (1953.), Borivoje Tadić (1954. – 55.) i konačno urednik do posljednjeg broja bio je Nebojša Misavljević (1955.).¹⁴³ Tjednik je tiskan u Trstu, Kopru, Puli i Umagu. Prvo vrijeme u podnaslovu tjednika pisalo je da je to *Tjednik Hrvata Tršćanskoga teritorija*, dok se to 1950. mijenja u *Glasilu narodnoga fronta za Kotar Buje*. No, krajem iste godine zaglavlje se mijenja u *Organ STAU-e Kotaru Buje* (Slavensko-talijanske antifašističke unije). U ožujku 1953. podnaslov se po posljednji puta mijenja i konačno ustaljuje u *Organ Socijalističkoga saveza radnog naroda Kotara Buje*. Sva su važna zbivanja na području Bujštine bila detaljno prikazana u *Hrvatskome glasu*. U listu su se mogle naći i edukativne teme poput članaka o naprednome

¹⁴⁰ <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2297/hrvatski-glas> (pristupljeno: 13. 2. 2023.)

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² <https://www.gku-bcu.hr/hr/hrvatski-glas-buje-1947-1955/750/> (pristupljeno: 13. 2. 2023.)

¹⁴³ <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2297/hrvatski-glas> (pristupljeno: 13. 2. 2023.)

stočarstvu, vinogradarstvu, maslinarstvu i ostalim poljoprivrednim kulturama i djelatnostima. List se opširno bavio i naglašavao informacije o osnivanju i djelovanju prosvjetnih društava među kojima će kasnije dio prerasti u kulturno umjetnička društva, a dio u djelatnost narodnih sveučilišta. Osim toga, veliku je pozornost posvećivao i kulturi pa je objavljivao djela Vladimira Nazora, Mate Balote, Ivana Cankara, Draga Gervaisa, Jure Kaštelana a zanimljiva je činjenica da je ovdašnjem čitateljstvu nastojao približiti i devetu umjetnost, odnosno strip. U prvom broju tjednika stoji namjena i razlog njegovoga osnivanja: „Ratifikacijom mirovnih ugovora sedamdeset hiljada hrvata Bujštine uključeno je u Slobodni teritorij Trsta i na taj način odvojena od svoje braće u Narodnoj Republici Hrvatskoj. Zato se i javila potreba *Hrvatskoga glasa*, jedinog glasa bujskih Hrvata. Hrvatski glas ima zadaću da štiti interese Hrvata teritorija Trsta i da bude vjeran tumač njihovih misli i osjećaja. Hrvatski glas će upoznavati naš narod sa svim važnim događajima kod nas i u svijetu a naručito sa životom i radom slavenskih naroda. (...) Razvitak života u našoj Bujštini, po sebi se razumije, bit će u središtu naše pažnje i glavnih zadataka lista. *Hrvatski glas* pomagat će našu narodnu vlast i antifašističke organizacije, borit će se za očuvanje mira, učvršćenje demokracije kao i bratstva i jedinstva između Hrvata i Talijana: bit će u rukama Hrvata Bujštine glavno oružje za očuvanje njegovih krvlju stečenih tekovina.“¹⁴⁴

Iako se na stranicama *Hrvatskoga glasa* raspravljalo o različitim temama: od politike, poljoprivrede, kulture, pa do sporta i sitnih vijesti s područja Bujštine, važno je napomenuti da se ovaj tjednik često prisjetio i raspravljao o teroru koji je ondašnje stanovništvu pretrpio tijekom fašističkoga režima. O metodama fašista kojima su htjeli potpuno uništiti svijest o nacionalnom i kulturnom identitetu istarskih Hrvata čitamo primjerice u ovim člancima: *Teror, ekonomsko uništavanje i zabrana hrvatskoga jezika*¹⁴⁵, *Italija u Jugoslavenskim zemljama*¹⁴⁶, *Bujština – hrvatska zemlja*¹⁴⁷, *Slobodna Istra*¹⁴⁸, *Istrani se sjećaju*¹⁴⁹, *Dokumenti koji govore sami za sebe*¹⁵⁰. O sustavnoj talijanizaciji imena i prezimena tjednik je upozorio u nekoliko članaka. Prvi takav članak objavljen je pod naslovom *Stari računi* u kojemu se navodi kako jedan od

¹⁴⁴ „*Hrvatski glas*“ još jedno oružje u borbi za demokraciju. *Hrvatski glas*, br. 1, 1947., str. 1

¹⁴⁵ *Hrvatski glas*. br. 24, 1949., str. 1

¹⁴⁶ Isto. br.138, 1952., str. 5

¹⁴⁷ Isto. br.205, 1953., str. 4

¹⁴⁸ Isto. br. 67, 1950., str. 3

¹⁴⁹ Isto. br. 119., 1951., str. 2

¹⁵⁰ Isto. br. 256., 1954., str. 3

glavnih sudionika u odnarođivanju našega naroda Augusto Vitteli, dolazi u Trst kako bi preuzeo dužnosti u upravi Zone A. Prema tome, Italija umjesto da osudi počinjene zločine i prizna da su na ovome području oduvijek živjeli Slaveni, njihova vlada šalje u Trst „*stare i oporbene majstore nasilnog odnarođivanja kao što je Vitteli*“¹⁵¹ kojemu je jedan od glavnih suradnika u toj raboti bio i Aldo Pizzagali. Povodom toga autor članka opisuje kako je tekla talijanizacija Slavenskoga naroda na ovim prostorima pa opisuje sramotni *Dekret* od 7. travnja 1927. i knjigu Alda Pizzagalia za koju navodi da je to jedna od „najbestidnijih i najbedastijih knjiga koja je ikad štampana na svijetu.“¹⁵² Prisjetio se i do kakvoga je apsurdna doveo taj *Dekret* pa navodi kako je tada jedan Slovenac po prezimenu Kozlović postao *Cozolin*, drugi *Caprari*, treći *Cosulli*, četvrti *Cosli*, a peti *Caprini*. Osim toga čista hrvatska obitelj kao što je *Jugovac* iz Krasinaca postala je *Meriggioli*, obitelj *Zlatić* u *Slati*, *Jurjević* u *Giorgi* i tako redom. Onaj tko nije htio promijeniti prezime bio je mučen ricinusom. I imena mrtvih uništena su na nadgrobnim spomenicima „jer je ono ić bolo oči okupatoru i nepobitno dokazivalo da je zemlja Istra naših pradjedova – hrvatska i slovenska zemlja“¹⁵³. Da su Talijani ovakvu nasilnu praksu provodili i prije pojave Fašizma dokazuje slučaj obitelji Tonkela koji se dogodio 1907. na groblju u Materadi. Članak je objavljen u rubrici pod nazivom „Iz povijesti Materade“¹⁵⁴. Naime, Mate Tonkela je svojim roditeljima postavio nadgrobnu ploču na kojoj je posveta bila uklesana hrvatskim jezikom. Kada su to doznali u općini Umag, u kojoj su svu vlast imali Talijani, odlučili su da se ploča uništi s najmjerom da se takav slučaj više ne ponovi. Kako gospodin Tonkela nigdje nije mogao zatražiti pomoć i dobiti pozitivno rješenje za svoj slučaj, odlučio je o svome trošku otići u Beč i tamo istjerati pravdu. U Beču su ga saslušali i donijeli rješenje da općina Umag mora dozvoliti da se ploča postavi ponovno onako kako je to Mate Tonkela želio. No uzalud je bio taj naporan trud i trošak staroga seljaka jer općina Umag nikada nije izvršila naređenje iz Beča.

Člankom pod glasovotim naslovom *Da se ne zaboravi*¹⁵⁵, tjednik se ponovno osvrće na temu talijanizacije imena i prezimena te donosi dva zanimljiva slučaja: obitelji Herceg koji smo već opisali u jednom od prethodnih poglavlja te obitelji Krešić iz

¹⁵¹ *Stari računi*. Hrvatski glas. br. 152, 1952., str. 2

¹⁵² Isto.

¹⁵³ Isto.

¹⁵⁴ *Razbijena nadgrobna ploča obitelji Tonkela*. Hrvatski glas, br.298, 1955., str. 4

¹⁵⁵ *Da se ne zaboravi*. Hrvatski glas, br. 232 - 233, 1954., str.5

Poreča koja je pod pritiskom i strahom da ne izgubi službu sama zatražila da im se prezime promjeni u talijanski oblik. Naime, uz molbu Franje Krešića za promjenu prezimena svih članova obitelji stajao je dopis u kojemu je pisalo sljedeće: „Molba je hitna, jer je kćerka moliteljeva učiteljica pučke škole u Sv. Lovreču, a pokrajinski školski nadzornik u Trstu opominje ju, da promijeni svoje prezime.“¹⁵⁶ Toliko o onoj tezi koju su talijani rado iznosili da su slaveni postepeno i prirodno asimilirani jer nisu imali vlastitu kulturu pa su stoga dobrovoljno prihvatili talijansku višu kulturu i narodnost.

U povodu 45. obljetnice osnutka društva *Hrvatska zvijezda*, priređena je izložba u Materadi o kojoj je *Hrvatski glas* pisao: „U čitaonici Zadržnog doma, lijepo uređena mala izložba. Mala, ali bogata dokumentima velike historijske vrijednosti, koji svjedoče o slavenstvu ovoga kraja i o borbi našega naroda za svoj vlastiti opstanak.“¹⁵⁷ Među dokumentima na izložbi stajao je i jedan primjer dekreta o promjeni prezimena u kojemu je navedeno: „Budući da je prezime Cozlovich talijanskog porijekla...ono se vraća u talijanski oblik Coslovi....“. To je prezime, kako smo već naveli, stručna savjetodavna komisija „ispravila“ u 4 različitim talijanska prezimena „valjda računajući, da će sa više talijanskih prezimena lakše dokazati svijetu ono što se dokazati ne može – da je Materada talijanska!“¹⁵⁸ U nastavku članka navodi se još takvih apsurdnih primjera: „I Benčića su razgranali: u Benci i Bensi. Babiću su pak samo dodali jedno „i“, taj svemoćni završetak, koji ne dopušta sumnje: što li može biti Babici nego talijan!“¹⁵⁹ No, uzaludna je bila ta cjelokupna manija Italije, jer o prošlosti i pripadnosti Materade svjedoče glagoljski dokument iz 1531. „koji je prkosio fašističkom satiranju i svjetlio Materocanima u mračnoj fašističkoj eri.“¹⁶⁰

Hrvatski glas ugašen je 1955. nakon punih osam godina izlaženja. Posljednji broj objavljen je 16. srpnja te godine uz obrazloženje da list prestaje izlaziti zbog ukidanja Kotara Buje i osnivanja Kotara Pula za cijelu Istru te se shodno tome javila potreba da se spoji s *Glasom Istre* u regionalni list. Uz obavijest je pisalo: „Na stranicama Glasa Istre naši će ljudi opet moći naći svoju Bujštinu, uz cijelu Istru i preko njega će upoznati sa događajima kod nas i u svijetu. (...) Zato, dragi čitaoci, primite Glas Istre isto tako kao što ste primili Hrvatski Glas, spremni da ga pomognete, jer je to vaša novina. Neka

¹⁵⁶ Isto.

¹⁵⁷ *Utisci sa posjete izložbe u Materadi*. *Hrvatski glas*, br. 305, 1955., str. 4

¹⁵⁸ Isto.

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ Isto.

ne bude ni jedne naše kuće koja neće biti pretplatnik Glasa Istre.“¹⁶¹ Danas *Hrvatski Glas* služi povjesničarima kao vrijedan i bogat povijesni izvor iz kojega crpe informacije o društvenome, kulturnome i političkome životu bujskoga kotara tijekom prvih poratnih godina.

7. 1. NAREDBA O UKIDANJU I BRISANJU SVIH POTALIJANČENIH IMENA I PREZIMENA

Po završetku Drugoga svjetskoga rata među prvim uredbama koje su tadašnje vlasti uvele, bila je upravo ukidanje fašističke uredbe o potalijančivanju imena i prezimena. *Naredbu o ukidanju i brisanju svih potalijančenih imena i prezimena br. 874/44* od 3. rujna 1944. izdao je oblasni Narodnooslobodilački odbor (NOO). Ova naredba na žalost nije u Istri službeno provedena sve do danas. Budući da su fašističke vlasti arhivirale dekret o promjeni prezimena, moguće je na osnovu zakonskih odredbi vratiti potalijančeno prezime u prvotni oblik, ali samo uz vlastiti zahtjev. Za vraćanje u prvotni oblik potalijančeno ime, moguće je dobiti izvod iz matične knjige rođenih, te je potrebno također predati zahtjev. Međutim, iako su sva imena i prezimena u Istri bila nasilno potalijančena, još ni danas nisu sva vraćena u prvotni oblik. Razlozi su tome različiti. Milan Nosić navodi da su neki zadržali takvo prezime zbog talijanskih mirovina ili odšteta za boravak u logoru.¹⁶² Navodi kako ima i onih koji se zahvaljujući potalijančenome prezimenu, smatraju pripadnicima talijanskoga naroda.¹⁶³ Zvane Črnja u svom članku pod naslovom *Manipulacije s hrvatskim prezimenima u Istri* navodi kako su tadašnje vlasti zanemarile *Naredbu* samo zato što do pripojenja Istre tadašnjoj Jugoslaviji nije bilo vremena i sredstava da se naredba i formalno provede u matičnim knjigama.¹⁶⁴ Iako je za vraćanje prezimena dovoljno ispuniti molbu za „izmjenu“ prezimena, takvo se rješenje nije pokazalo uspješno. Primjerice, mrtvi Istrani kojima su prezimena bila potalijančena, ne mogu posmrtno zahtijevati njihovu promjenu. Osim toga, kada je riječ o mrtvima koji više ne mogu izmijeniti svoje talijanizirano prezime, treba napomenuti da ima obitelji u kojima dolazi do komplikacija,

¹⁶¹ *Našim čitaocima*. Hrvatski glas, br. 313, 1955., str. 1

¹⁶² Nosić, Milan. 2010. *Talijanizacija istarskih prezimena*. Rijeka. str. 10

¹⁶³ Isto.

¹⁶⁴ Zvanje, Črnja. 2015. *Manipulacije hrvatskim prezimenima u Istri*. U: *Časopis Nova Istra 3 - 4, 2.dio. Pula*, <https://issuu.com/istarskiogranakdhk/docs/nova-istra-3-4-2015-337-624-1> str. 517. (pristupljeno: 1.9. 2022.)

jer se javljaju neriješive poteškoće pri stjecanju prava na mirovinu, dokazivanja srodstva, bračnoga stanja, porijekla itd., stoga autor napominje da postojeća praksa istarskih općinskih administracija u vezi s prezimenima ne može biti prihvatljiva, jer fašističko nasilje provedeno između dva rata ostaje i danas nasilje, ako ono u međuvremenu nije ispravljeno.¹⁶⁵

7. 2. VRAĆANJE TALIJANIZIRANOGA PREZIMENA U PRVOTNI OBLIK

Kada je nakon Drugoga svjetskoga rata izašla *Naredba*, ponovno je stjecanje izvornoga prezimena bilo besplatno. Postojala su dva slučaja i postupka vraćanja prezimena u izvorni oblik: prema tome je li izvorno prezime promijenjeno dekretom, ili je riječ o pogrešnom grafijskom prijepisu iz matične knjige. U slučaju prezimena koja su bila promijenjena dekretom, trebalo je uz zahtjev priložiti ove dokumente:

- kopiju fašističkoga perfektirnoga dekreta. U slučaju da netko nije imao dekret, mogao ga je kopirati iz *Službenih novina* iz toga razdoblja ili iz zbirke lokalnoga Državnog arhiva
- rodni list
- obiteljsko stanje iz toga razdoblja, s rodnim listom glave obitelji kojoj je prezime promijenjeno, ako je osoba njezin potomak
- obiteljsko stanje, boravište, talijansko državljanstvo određene osobe
- zahtjeve je morao potpisati svaki član obitelji¹⁶⁶

Tekst zahtjeva izgleda ovako:

Nižepotpisani/a... rođena/a..... dne..... sa stalnim prebivalištem u....., talijanski državljanin..., tražim povrat u prvotno stanje za se i svoju obiteljsku zajednicu izvornoga prezimena, koje je svojedobno promijenjeno nametanjem fašističke vlasti, kako je vidljivo iz dokumentacije u prilogu.¹⁶⁷

Zahtjev za izmjenu prezimena promijenjenog pogrešnim grafijskim prijepisom trebalo je predati Državnom tužilaštvu na biljegovanom papiru za sudske sipse, uz dokumente:

¹⁶⁵ Isto. str. 518.

¹⁶⁶ Parovel, Paolo. 1993. *Izbrisani identitet*, Pazin, Poreč, Pula. str. 31

¹⁶⁷ Isto.

- rodni list osobe kojoj je promijenjeno prezime ne kojem je naveden točan oblik izvornoga prezimena
- kopiju rodnoga lista. Izdavanje kopije treba zatražiti od Državnoga tužilaštva na biljegovanom papiru koji sadrži zahtjev sa potvrdom o *ispravljanju prezimena*, uz koji treba priložiti i papir kojim se podnosi zahtjev za ispravom u općinskom matičnom uredu
- biljegovani papir za sudske spise na kojem će biti sastavljena odluka o ispravku u tužilaštvu¹⁶⁸

Tekst zahtjeva izgleda ovako:

*Nižepotpisani/a... rođena/a..... dne..... sa stalnim prebivalištem u....., talijanski državljanin..., tražim anagrafski ispravak vlastitog prezimena, svojedobno pogrešno upisanog u obliku... umjesto u ispravnom i točnom.. kao što se vidi iz isprava u prilogu.*¹⁶⁹

7. 3. VRAĆANJE TALIJANIZIRANOGA IMENA U PRVOTNI OBLIK

Zahtjev se i u ovom slučaju šalje Državnom tužilaštvu i iz njega se prilažu sljedeći dokumenti:

- obrazac u kojemu se navode osobni podaci, državljanstvo, prebivalište
- kopija rodnog lista i ostali dokumenti uz njega kao i u slučaju izmjene prezimena¹⁷⁰

Tekst zahtjeva glasi ovako:

¹⁶⁸ Isto., str. 32

¹⁶⁹ Isto.

¹⁷⁰ Isto.

Nižepotpisani/a... rođena/a..... dne..... sa stalnim prebivalištem u....., talijanski državljanin..., tražim anagrafski ispravak vlastitog imena iz... u, u smislu čl. 158 i slijedom Kr. dekreta, br. 230 od 9. srpnja 1939. godine po nalogu Matičnog ureda. Zahtjev opravdam činjenicom da moje vlastito pravo ime, u ispravnoj grafiji, glasi ..., pod takvim je imenom potpisnik poznat u vlastitom obiteljskom, društvenom i radnom krugu.

Ovo zbog činjenice da mi rečeno vlastito pravo ime nisam mogao dobiti anagrafski, kao što su i kako utvrdili moji roditelji, a snagom nepovoljnih fašističkih anagrafskih propisa, odbačenih Zakonom br. 936. od 31. listopada 1966., jer nije posrijedi talijansko ime.¹⁷¹

Osoba koja je podnjela zahtjev popunjuje izjavu, od koje će jedna kopija te izjave biti sudski oglašena, a druga se šalje u Rim, gdje će biti objavljena u *Službenim novinama* Republike. Tekst izjavi glasi ovako:

Nižepotpisani/a... rođena/a..... dne..... sa stalnim prebivalištem u....., talijanski državljanin...,zatražio je promjenu vlastitog imena iz... u...Tko god imao interesa tomu se sprotiviti, može to u smislu zakona.¹⁷²

Nakon 30 dana oglašavanja i objavljivanja izjave u službenim novinama, podnositelj zahtjeva odlazi u tužilaštvo s kopijom *Službenog lista* gdje se sastavlja konačno odobrenje, kojim se upisuje u općinski matični registar.

¹⁷¹ Isto.

¹⁷² Isto., str. 33

8. ZAKLJUČAK

Ovaj diplomski rad pod naslovom *Nasilno potalijančivanje imena i prezimena u Istri u 20. stoljeću* imao je za cilj opisati na temelju istražene građe dvaju listova: *Istarske riječi* i *Hrvatskoga glasa*, kako je sustav fašističke represije pokušao obrisati svaki trag slavenskog identiteta na području Istre zadiranjem u osobna imena i prezimena jer su upravo ona odražavala porijeklo slavenskoga naroda u Istri. Kako bi izbrisali svaki trag slavenstva na tome području, fašističke su vlasti najprije postupno, krenuvši tako od lakšem ka težem, sustavno započele talijanizaciju svega što na tom području nije bilo talijansko. Pri tome nisu birali sredstva da što brže dođu do toga željenoga cilja. Odmah su po okupaciji krenuli uništavati sve institucije koje su stvarale i razvijale nacionalne osjećaje te brinule za očuvanje nacionalnoga identiteta, kao što su škole i narodni domovi. Istovremeno su ugašena sva naša kulturna, prosvjetna i sportska društva. Materinji su jezik zabranili u tolikoj mjeri da se on smio samo potajno šaptati jer bi prilikom uporabe na javnim mjestima narod bio nasilno kažnjavao. Naša je inteligencija nasilno protjerana u unutrašnjost Italije, a na njihova su mjesta dovedeni Talijani. Asimilacija je bila protkana u svaki dio života istarskoga puka. Izlaskom Gentileove školske reforme od 1. listopada 1923. u svim školama uveden je talijanski nastavni jezik, te se tako briše svaki trag hrvatskome i slovenskome jeziku na tome području. Budući da ni to nije bilo dovoljno, fašistička je vlast promijenila i cjelokupno toponimsko nazivlje na području Julijske Krajine, pa tako i Istre. No u toj njihovoj sustavnoj maniji da u potpunosti izbrišu svaki slavenski trag vrhunac je zasigurno bilo sustavno potalijančivanje slavenskih narodnih imena i prezimena. Najprije su nasrnuli na slavenska narodna imena koja su za njih bila smiješna i nemoralna te vrijeđala talijanske nacionalne osjećaje. Kada su matične knjige preuzeli zasebni matični uredi, slavenska su narodna imena postupno nestajala. Ipak, još se gore postupalo sa slavenskim prezimenima. Prema analizi zakona o promjeni prezimena jasno se vidi da slavenska prezimena nikada nisu smjela biti promijenjena, osim ako to nositelj nije sam zatražio. Iako je ministar Rocco izričito zabranio svaki oblik prisiljavanja na mijenjanje imena i prezimena, fašističke su vlasti to u svakom smislu zanemarile. Svako je

slavensko prezime uporno bilo svrstano pod ustavom čl. 1. zakona od 10. siječnja 1926. br. 17, te su tako radili protiv toga zakona i protiv svega onoga što je ministar Rocco izričito zabranio. Analiza rada savjetodavne komisije pokazala da su naša prezimena bila promijenjena na apsurdan način, što je dovelo do toga da su članovi iste obitelji nosili različito prezime. Pod krinkom da su to nekada bila talijanska imena i prezimena koje su za vrijeme austrijske vlasti izdeformirali slavenski svećenici, u Istri je gotovo jedna polovica stanovništva dobila drugo ime i prezime. Tako je u razdoblju od 1919. do 1945. izbrisan slavenski identitet koji je na tom stoljećima bio prisutan i gradio vlastiti kulturni i gospodarski život. Da kapitulacijom Italije ova rabota nije bila zaustavljena, broj promijenjenih imena i prezimena i dalje bi rastao.

Analizom periodičke građe *Istarske riječi* i *Hrvatskoga glasa* dobili smo detaljan uvid u to kako su vlasti postupale prilikom nasilne talijanizacije imena i prezimena te kako je narod reagirao tijekom provedbe toga zakona. Fašističke su vlasti do krajnjih granica bile dosljednije u brisanju svakoga traga slavenskome obiteljskome nazivlju. Slučajevi poput obitelji Petrović iz Savičente, obitelji Stanković iz Brguca te obitelji Kozlović upravo su klasični primjeri postupanja talijanskih vlasti kada je riječ o nasilnoj talijanizaciji imena i prezimena. Onaj tko nije htio promijeniti prezime nailazio je na broj teškoće, a u najgorem slučaju bio je mučen ricinusovim uljem. No usprkos tome, narod nikada nije prihvatio takav zakon što jasno pokazuju brojne pritužbe i dopisi koji su stizali u redakciju *Istarske riječi*. Na kraju treba naglasiti kako je *Istarska riječ* u tome burnome razdoblju izvršila značajnu ulogu. Na temelju istražene građe, vidjeli smo kako se onda suprostavljala tadašnjemu fašističkome režimu, izlazeći na hrvatskome jeziku. Izvještavala je o teškome životu slavenskoga puka u Istri te mu ujedno svojim riječima pomagala u savladavanju teških vremena i čuvanju nacionalnoga identiteta. Kada govorimo o *Hrvatskome glasu* treba naglasiti njegovu značajnu preporoditeljsku ulogu. Budući da je to tjednik koje je izlazio u Bujama, mjestu gdje je nasilna talijanizacija bila izražena u najvećoj mjeri, njegovom uspostavom tamošnje je stanovništvo napokon nakon dugo vremena dobilo ponovno hrvatsku pisanu riječ. Shodno tome, imao je važnu ulogu u širenju hrvatskoga jezika, pismenosti i kulture na teritoriju gdje je nakon sustavne talijanizacije malo ljudi znalo materinji jezik i gdje nisu postojali ni učitelji koji bi znali hrvatski jezik. Treba naglasiti da su navedeni listovi bili jedan od načina pružanja otpora talijanskoj asimilacijskoj politici jer su upravo oni izvještavali o svim problemima istarskoga puka tijekom toga burnoga razdoblja. Stoga

su ih njihovi čitatelji smatrali svojevrsnim zaštitnicima narodnih prava u teškim prilikama tijekom talijanske valdavine. Ovaj je rad obuhvatio promjenu imena i prezimena samo na području Istre. No nasilno potalijančivanje imena i prezimena, kao i ostala praksa fašističke asimilacijske politike obuhvatila je sva tadašnja anektirana područja: Trst, Gorica, Rijeka i Zadar. Stoga ovaj rad ostavlja prostora za daljnja istraživanja na temu nasilne asimilacijske politike fašizma s naglaskom na potalijančivanje imena i prezimena.

LITERATURA

Dukovski, Darko. *Fašizam u Istri 1918. – 1943.* Pula, 1998.

Dukovski, Darko. *Hrvatska povijest u 20. st., Istra i Rijeka u prvoj polovici 20. st. (1918. – 1947.)*, Zagreb, 2010.

Dukovski, Darko. *Politički temelji i metode djelovanja fašizma i fašističkog pokreta s kraćim osvrtom na Istru.* U: *Antifašizam u prošlosti i sadašnjosti.* Pula, 2015.

Hrvatski glas, Buje, 1947. – 1955.

Ivetic, Egidio, Radossi, Giovanni. *Istra kroz vrijeme: Pregled povijesti Istra sa osvrtom na grad Rijeku.* Rovinj., 2009. <https://crsrv.org/wp/wp-content/uploads/2020/03/N.30-Istra-kroz-vrijeme.pdf> (pristupljeno 22. 8. 2022.)

Istarska riječ, hrvatski tjednik za pouku, gospodarstvo i politiku istarskog naroda, Trst, 1923. – 1929.

Nosić, Milan. *Talijanizacija istarskih prezimena.* Rijeka, 2010.

Mezulić, Hrvoje. Jelić, Roman. *O talijanskoj upravi u Istri i Dalmaciji: 1918. – 1943.: nasilno potalijančivanje prezimena, imena i mjesta*, Zagreb, 2005.

Parovel, Paolo. *Izbrisani identitet*, Pazin, Poreč, Pula., 1993.

Radetić, Ernest. *Istra pod Italijom: 1918. – 1943.* Zagreb, 1944.

Trogrić, Stipan. *Antifašizam istarskog hrvatskog i slovenskog svećenstva 1920. – 1939.* U: *Antifašizam u prošlosti i sadašnjosti.* Pula, 2015.

Znanstveni i stručni članci:

Dobrić, Bruno. *Spaljivanje Narodnoga doma s hrvatskom knjižnicom 1920. godine u Puli.* U: *Nova Istra, časopis za književnost, umjetnost i kulturu.* br. 3 - 4. Pula. 2020. <https://www.dhk-pula.hr/nova-istra-online/casopis/nova-istra-3-4-2020>

Dukovski, Darko. *Fašistička nasilna talijanizacija Istre između dva rata*. U: *Nova Istra, časopis za književnost, umjetnost i kulturu*. br. 3 - 4. Pula, 2020. <https://www.dhk-pula.hr/nova-istra-online/casopis/nova-istra-3-4-2020> (pristupljeno 22. 8. 2022.)

Dukovski, Darko. *Dva egzodusa: hrvatski (1919. – 1941.) i talijanski (1943. – 1955.)*. Rijeka, 2008. <https://hrcak.srce.hr/file/56215> (pristupljeno 13. 2. 2023.)

Jurkić, Ivo. *Borba Istrana u Zagrebu za očuvanje hrvatskog identiteta 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća*, Kroatologija, Vol. 2 No. 1, 2011.

<https://hrcak.srce.hr/clanak/112132> (pristupljeno: 2. 9. 2022.)

Šetić, Nevio. *Prvi narodni zastupnici iz Istre u hrvatskom saboru u Zagrebu 1947. godine*. Zagreb, 2006. <https://hrcak.srce.hr/file/30117> (pristupljeno 19. 8. 2022.)

Zvanje, Črnja. *Manipulacije hrvatskim prezimenima u Istri*. U: *Časopis Nova Istra 3 - 4, 2.dio*. Pula, 2015. <https://issuu.com/istarskiogranakdhk/docs/nova-istra-3-4-2015-337-624-1>

Mrežni izvori:

Istrapedia <https://www.istrapedia.hr/hr/> (pristupljeno: 2. 9. 2022.)

Wikipedia <https://hr.wikipedia.org/wiki/Talijanizacija> (pristupljeno: 3. 9. 2022.)

Portal hrvatskog kulturnog vijeća <https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/ostalo/prilozi-graana/24052-m-nosic-talijanizacija-hrvatskih-prezimana-u-istri.html> (pristupljeno: 3. 9. 2022.)

POPIS ILUSTRACIJA

Slike:

Slika br. 1: *Julijska krajina i njezine provincije u vrijeme Kraljevine Italije*

Slika br. 2: *Fašistički proglas zastrašivanja istarskih hrvata*

Slika br. 3: *Fašistički podmladak Ballila*.

Slika br. 4: Primjer popisa talijaniziranih istarskih prezimena u *Istarskoj riječi*

Slika br. 5: *Naslovnica Pizzagallijeve knjige koja veliča potalijančivanje prezimena*

Tablice:

Tablica 1: *Popis stanovništva u Istri 1910.g.*

Tablica 2: *Popis stanovništva u selu Nerezine u razdoblju od 1880. – 1910.*

Tablica 3: *Popis preinačenih prezimena u talijanski obli Tršćanske i Puljske krajine*

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad bavi se analizom fašističke represije u Istri koja je s ciljem da u potpunosti asimilira tamošnje stanovništvo nasilno potalijančivala slavenska imena i prezimena. U radu će se detaljno analizirati zakoni i njihova primjena u praksi koja je omogućila fašističkoj vlasti da gotovo u potpunosti obrišu sva slavenska imena i prezimena na tome području. Uzimajući u obzir povijest Istre od 1918. godine analizirat će se i fašistička asimilacijska politika koja je sustavno uništavala sve što je u Istri bilo hrvatsko odnosno slovensko. U radu se proces analize nasilne taljanizacije imena i prezimena temelji na jedinim istarskim novinama na hrvatskome jeziku koje su u tome vremenu uspjele egzistirati, *Istarska riječ*, koje su u Trstu izlazile 1923. – 1929. te na tjedniku *Hrvatski glas* koji je po završetku Drugoga svjetskoga rata izlazio u Bujama, mjestu u kojemu je fašistička asimilacijska politika bila izražena u najvećoj mjeri. List je izlazio u kontinuitetu punih osam godina (1947. – 1955.).

ABSTRACT

This graduate thesis deals with the analysis of the fascist repression in Istria, which, with the aim of fully assimilating the local population, forcibly Italianized Slavic names and surnames. The paper will analyze in detail the laws and their application in practice, which enabled the fascist authorities to almost completely erase all Slavic names and surnames in that area. Taking into account the history of Istria since 1918, the fascist assimilation policy that systematically destroyed everything that was Croatian or Slovenian in Istria will be analyzed. In the paper, the process of analyzing the forced Italianization of names and surnames is based on the only Istrian newspaper in the Croatian language that managed to exist at that time, *Istarska riječ*, which was published in Trieste from 1923 to 1929, and on the weekly *Hrvatski glas*, which after the end of the Second World War published in Buje, the place where the fascist

assimilation policy was expressed to the greatest extent. The paper was published continuously for eight years (1947 – 1955).